

सिलसिलए फैज़ाने अ-श-रए मुबश्शरह के आठवें सहाबी

Hazrate Sayyiduna Saa'd Bin Abi Waqqas (Hindi)

رضي الله عنه

हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास

- ✽ खुश बख़्त मक्की नौ जवान
- ✽ प्यारे आका पर हज़ारों जानें कुरबान
- ✽ राहे खुदा में सब से पहला तीर
- ✽ इश्क़ से मा 'मूर वसिख्यत
- ✽ बहरे ज़ुल्मात में दौड़ा दिये घोड़े हम ने
- ✽ दुआ की कबूलिख्यत का नुस्खा
- ✽ खुश बख़्ती और बद बख़्ती वाली तीन तीन चीज़ें

www.dawateislami.net

मजलिसे तराजिम (दा'वते इस्लामी)

येह किताब “हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رضی اللہ تعالیٰ عنہ”

मजलिसे अल मदीनतुल इल्मिय्या (दा'वते इस्लामी) ने उर्दू ज़बान में मुरत्तब की है। मजलिसे तराजिम (दा'वते इस्लामी) ने इस किताब को हिन्दी रस्मुल ख़त में तरतीब दे कर पेश किया है और मक-त-बतुल मदीना से शाएअ करवाया है।

इस किताब को हिन्दी रस्मुल ख़त में तरतीब देते हुए दर्जे ज़ैल मुआ-मलात को पेशे नज़र रखने की कोशिश की गई है :

(1) करीबुस्सौत (या'नी मिलती जुलती आवाज़ वाले) हुरूफ़ के आपसी इम्तियाज़ (या'नी फ़र्क) को वाज़ेह करने के लिये हिन्दी के चन्द मख़सूस हुरूफ़ के नीचे डोट (.) लगाने का ख़ुसूसी एहतिमाम किया गया है। मा'लूमात के लिये “हुरूफ़ की पहचान” नामी चार्ट मुला-हज़ा फ़रमाइये।

(2) जहां जहां तलफ़्फ़ुज़ के बिगड़ने का अन्देशा था वहां तलफ़्फ़ुज़ की दुरुस्त अदाएगी के लिये जुम्लों में डेश (-) और साकिन हर्फ़ के नीचे खोड़ा (؁) लगाने का एहतिमाम किया गया है।

(3) उर्दू में लफ़्ज़ के बीच में जहां ع साकिन आता है उस की जगह हिन्दी में सिंगल इन्वर्टेड कोमा (') इस्ति'माल किया गया है। म-सलन دَعْوَتِ، اسْتِمْال (दा'वत, इस्ति'माल) वगैरा।

इस किताब में अगर किसी जगह कमी बेशी या ग़-लती पाएं तो मजलिसे तराजिम को (ब ज़रीअए मक्तूब, E-mail या SMS) मुत्तलअ फ़रमा कर सवाब कमाइये।

हुरूफ़ की पहचान

ا = ۱	ب = ۲	پ = ۳	ت = ۴	ث = ۵
ج = ۶	ح = ۷	خ = ۸	د = ۹	ذ = ۱۰
ر = ۱۱	ز = ۱۲	س = ۱۳	ش = ۱۴	ص = ۱۵
ض = ۱۶	ط = ۱۷	ظ = ۱۸	ف = ۱۹	ق = ۲۰
ک = ۲۱	گ = ۲۲	ن = ۲۳	ی = ۲۴	و = ۲۵
ه = ۲۶	و = ۲۷	ز = ۲۸	ح = ۲۹	ط = ۳۰
ث = ۳۱	د = ۳۲	ذ = ۳۳	ر = ۳۴	ز = ۳۵
س = ۳۶	ش = ۳۷	ص = ۳۸	ض = ۳۹	ط = ۴۰
ظ = ۴۱	ف = ۴۲	ق = ۴۳	ک = ۴۴	گ = ۴۵
ن = ۴۶	ی = ۴۷	و = ۴۸	ه = ۴۹	و = ۵۰

राबिता : मजलिसे तराजिम (दा'वते इस्लामी)

मक-त-बतुल मदीना, सिलेक्टेड हाउस, अलिफ़ की मस्जिद के सामने, तीन दरवाज़ा, अहमदआबाद-1, गुजरात

MO. 9374031409 ' E-mail : translationmaktabhind@dawateislami.net

पेशकश मजलिसे अल मदीनतुल इल्मिय्या (दा'वते इस्लामी)

- नाम किताब : हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رضي الله تعالى عنه
 पेशकश : शो'बए फैज़ाने सहाबा व अहले बैत
 (मजलिसे अल मदीनतुल इल्मिया)
 सिने तबाअत : रबीउल आखिर 1437 सि.हि.
 नाशिर : मक-त-बतुल मदीना अहमदआबाद

मक-त-बतुल मदीना की मुख्तलिफ़ शारवें

- बरेली शरीफ़ : दरगाह आ'ला हज़रत, महल्ला सौदागरान, रज़ा नगर,
 बरेली शरीफ़, यू.पी। फ़ोन : 09313895994
 गुलबर्गा शरीफ़ : फैज़ाने मदीना मस्जिद, तीमा पूर चौक, गुलबर्गा शरीफ़,
 कर्नाटक। फ़ोन : 09241277503
 बनारस : अल्लू की मस्जिद के पास, अम्बाशाह की तक्या, मदन पूरा,
 बनारस, यू.पी। फ़ोन : 09369023101
 कानपूर : मस्जिद मख़्दूम सिमनानी, नज़्द गुर्बत पार्क, डिप्टी पड़ाव
 चौराहा, कानपूर, यू.पी। फ़ोन : 09619214045
 कलकत्ता : 35A/H/2, मोमिन पूर रोड, दो तल्ला मस्जिद के पास, कलकत्ता,
 बंगाल। फ़ोन : 033-32615212
 अनन्त नाग : म-दनी तरबियत गाह, टाउन हौल के सामने, अनन्त नाग,
 कश्मीर। फ़ोन : 09797977438
 सूरत : वलिया भाई मस्जिद, ख़्वाजा दाना दरगाह के पास, सूरत,
 गुजरात। फ़ोन : 09601267861
 इन्दौर : 13, बोम्बे बाज़ार, उदापूरा, इन्दौर, एमपी। फ़ोन :
 09303230692
 बंगलोर : 13, हज़रत बिलाल कोम्पलेक्स, नवां मेन पल्लाना गार्डन,
 अरबिक कोलेज, बंगलोर, कर्नाटक। फ़ोन : 09343268414

म-दनी इल्तिजा : किसी और को ये किताब छापने की इजाज़त नहीं है।

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ
اَمَّا بَعْدُ فَاَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

رجوع اللہ تعالیٰ عنہ

ہجرتے سयیدنا سا 'د بिन अबी वक़ास

दुरूद शरीफ की फ़ज़ीलत

बा कमाल फिरिश्ता :

शैखे तरीक़त, अमीरे अहले सुन्नत, बानिये दा'वते इस्लामी हज़रत अल्लामा मौलाना अबू बिलाल मुहम्मद इल्यास अत्तार कादिरि र-ज़वी ज़ियाई دَامَتْ بَرَكَاتُهُمُ الْعَالِيَةِ की मशहूरे ज़माना किताब “फ़ैज़ाने सुन्नत” जिल्द अव्वल सफ़्हा 177 पर है : सरकारे मदीना, करारे क़ल्बो सीना صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم का फ़रमाने आलीशान है : बेशक अल्लाह तआला ने एक फिरिश्ता मेरी क़ब्र पर मुक़र्रर फ़रमाया है जिसे तमाम मख़्लूक की आवाज़ें सुनने की ताक़त अता फ़रमाई है, पस क़ियामत तक जो कोई मुझ पर दुरूदे पाक पढ़ता है तो वोह मुझे उस का और उस के बाप का नाम पेश करते हुए यूं कहता है : फुलां बिन फुलां ने आप (صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم) पर दुरूदे पाक पढ़ा है ।¹

مैं कुरबां इस अदाए दस्त गीरी पर मेरे आका

मदद को आ गए जब भी पुकारा या रसूलल्लाह

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

.....مجمع الزوائد، الحديث: ۱/۲۹۱، ج ۱، ص ۲۵۱

पेशकश मजलिसे अल मदीनतुल इल्मिय्या (दा'वते इस्लामी)

سُبْحَانَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ ! دُرُودِ شَرِیْف پڑھنے والا کس قدر بختر
 ور ہے کہ اس کا نام بمقامِ ولیدِ یکتا بارگاہِ رِسالِ
 صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم میں پیش کیا جاتا ہے ! یہاں یہ نکتہ بھی
 اِنْتِہائی اِیمان اُپر ہے کہ کبھی مونسِ صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم پر
 ہاجرِ فَرِشتہ کو اس قدر جیاداً کُھلتے سماؤت دی گئی ہے کہ
 وہ دُنیا کے کونے کونے میں ایک ہی وقت کے اندر دُرُودِ شَرِیْف پڑھنے
 والے لاکھوں مسلمانوں کی اِنْتِہائی دُعا آواز بھی سُن لیتا ہے
 اور اسے اِلمِ غَیْب بھی اُتار دیتا ہے کہ وہ دُرُودِ پاک پڑھنے
 والوں کے نام بلکہ ان کے والدِ سادھِبان تک کے نام جان لیتا
 ہے ! جب خادیمِ دربارِ رِسالِ صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم کی کُھلتے
 سماؤت اور اِلمِ غَیْب کا یہ حال ہے تو سارے والا تبار،
 مکہ کے مَدینہ کے تاجدار، مہربوبِ پرور دُعا صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم کے
 اِکھٹارِات و اِلمِ غَیْب کی کیا شان ہوگی ! وہ کُھن نہ اپنے
 گلاموں کو پہچانے اور کُھن نہ ان کی فَرِیاد سُن کر بے
 اِجْنَلِّلاہِ تالارِ اِمداد فَرماوے !¹

چاہئے تو اِشاروں سے اپنے کاوا ہی پلٹ دے دُنیا کی
 یہ شان ہے اِکھدِمت گاروں کی ساردار کا اِلامِ کیا ہوگا

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب ! صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَی مُحَمَّدٍ

خوش بختر مکی نوا جوان

اللہ عَزَّوَجَلَّ کی شان نیرالی ہے کہ ابو جہل ب جاجر

[1]..... فہجرت سُننت، باب اِمدادِ تالار، ج. 1، س. 177

हुज़ूर नबिय्ये रहमत, शफीए उम्मत ﷺ के करीब रह कर और मुख़लिफ़ मो'जिज़ात देख कर भी दौलते इस्लाम से महरूम रहा जब कि हज़रते उवैस करनी رضى الله تعالى عنه ज़ाहिरी सोहबत से कोसों दूर उम्र भर ज़ियारत के लिये रन्ज़ूर रहे मगर खुश बख़्ती का येह आलम कि कल क्रियामत में मुसल्मानों की एक बहुत बड़ी ता'दाद इन की शफ़ाअत के सदके बख़्शी जाएगी ।¹

तक्दीरे इलाही जब किसी पर मेहरबान होती है तो उस की हिदायत व नजात के लिये ज़ाहिरी अस्बाब के साथ साथ बसा अवकात बातिनी अस्बाब भी पैदा कर दिये जाते हैं, इस का मुशा-हदा एक **मक्की नौ जवान** की ज़बान से उस के कबूले इस्लाम के इस दिलचस्प वाक़िए से कीजिये : “इस्लाम लाने से तीन दिन पहले मैं ने ख़्वाब देखा कि मेरे चारों तरफ़ घुप अंधेरा छाया हुवा है, उस गहरी तारीकी में कुछ दिखाई दे रहा था न सुझाई और न ही उस अंधेरे से जान छुड़ाने के लिये कुछ समझ में आ रहा था कि कहां और किधर जाऊं ? अचानक मेरे सामने एक चांद नुमूदार हुवा तो मैं उस की जानिब चल दिया तो क्या देखता हूं कि मुझ से पहले चन्द आदमी उस चांद तक पहुंच चुके हैं, ज़रा करीब पहुंचा तो मा'लूम हुवा कि येह हज़रते सख़ियडुना अबू बक्र सिद्दीक़, हज़रते सख़ियडुना अली बिन अबू तालिब और हज़रते सख़ियडुना ज़ैद बिन हारिसा رضى الله تعالى عنهم हैं । मैं ने उन से पूछा : आप यहां कब पहुंचे ? तो उन्होंने ने बताया कि बस अभी अभी आए हैं ।”

اس رجااب کے तीन دین با'د مئے ما'لوم هوا کي سخیی دلول
 موبللی لگین، رهم توللی ل آ-ل مین صلی اللہ تعالیٰ علیہ والہ وسلم چوپکے
 چوپکے اسلام کی دا'وت دے رہے ہیں تو میں سمجھ گیا کي یہی وہ چاند
 ہے جو مئے کفر کی تارکیوں سے کھٹکارا دلانے والا ہے۔ پس میں
 رسوے اکر م، شاہے بنی آدم صلی اللہ تعالیٰ علیہ والہ وسلم کی تلاش میں
 نیکل کڈا هوا، آپ صلی اللہ تعالیٰ علیہ والہ وسلم اس وکت "اچھا" نامی
 مکام پر تشریف فرما تھے۔ میں نے ہاجرے کھد مت ہو کر اچر
 کی : آپ کس چیز کی دا'وت دتے ہیں؟ تو آپ صلی اللہ تعالیٰ علیہ والہ وسلم
 نے اشراف فرمایا کي توم اس بات کی گواہی دو کي اللہ عزوجل کے
 سوا کوئی ما'بود نہیں اور محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ والہ وسلم اللہ
 عزوجل کے رسوے ہیں۔ تو میں نے فرما کھا : "میں گواہی دتا ہوں کي
 اللہ عزوجل کے سوا کوئی ما'بود نہیں اور اس بات کی بھی گواہی
 دتا ہوں کي آپ صلی اللہ تعالیٰ علیہ والہ وسلم اللہ عزوجل کے رسوے ہیں۔"¹

یہ کھوش بکھڑ مککی نو جوان کون تھا؟

میتے میتے اسلامی ہادیو ! یقیناً کفر کی شریک کی
 تارک وادی سے نیکل کر دینے اسلام کی پرنور وادی میں داخیل
 ہو جانا جاحیری و باطنی میں راج ہے، اس مککی نو جوان کی کھوش
 کسمتی کے کھا کھنے ! کھ دو آلام کے مالکی کو مکتار بی اچھے
 پرور دگار، مککی م-دنی سرکار صلی اللہ تعالیٰ علیہ والہ وسلم نے انھیں
 کلیمہ شہادت پڈا کر دینے اسلام کے مکتے باغ میں داخیل

[۱]..... الریاض النضرۃ، الباب الثامن فی مناقب سعد بن مالک، الفصل الرابع فی اسلامہ، ج ۲، ص ۳۲۰ ملقطاً

فرمایا، اس نौ جوان کی کسمت پر یکنون سبھی کو رشک آ رہا ہوگا، بلکے اس خوش نسیب نौ جوان کے تآرؤف کے لیے دل بھی مچل رہا ہوگا کی آخیر یہ خوش نسیب نौ جوان کون ہے تو جان لیجیے کی یہ فآتہے ایران جننآی سہابی “ہجرتے سخییڈونا سا 'د بین ابی وککاس رضی اللہ تعالیٰ عنہ” ہیں ۔

آپ رضی اللہ تعالیٰ عنہ کا تآرؤف :

ہجرتے سخییڈونا سا 'د بین ابی وککاس رضی اللہ تعالیٰ عنہ عؤؤل آللاہ کے وہ خوش نسیب سہابی ہیں، جن کا تآرؤف خود الللاہ عؤؤل آللاہ نے کر وایا ۔ چنانچہ،

ہجرتے سخییڈونا سا 'د بین ابی وککاس رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرماتے ہیں کی میں نے نبیے کریم، رؤفرفہیم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم سے استفسار کیا : یا رسولللاہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم میں کون ہوں ؟ عشاڈ فرمایا : “توم سا 'د بین مالیک بین ؤہب بین اڈدے مناف بین جؤہرا ہو اور جو اس کے ةلاوا کوئی اور نساب تومہاری ترؤف منسؤب کرے اس پر الللاہ عؤؤل آللاہ کی لا'نت ہو ۔”¹

ہجرتے سخییڈونا سا 'د بین ابی وککاس رضی اللہ تعالیٰ عنہ کی کؤنیت ابؤ ةسہاک جب کی جمانع جاحلیلئیت اور جمانع ةسلاام دونوں میں آپ کا نام “سا 'د” ہی رہا ہے، “ابؤ وککاس” آپ کے والید مالیک بین ؤہب کی کؤنیت ہے ۔ ةسی وؤہ سے آپ “سا 'د بین مالیک” اور “سا 'د بین ابی وککاس” دونوں

1.....المستدرک علی الصحیحین، کتاب معرفۃ الصحابة، باب ذکر مناقب ابی اسحاق سعد بن

ابی وقاص، الحدیث: ۶۱۴۶، ج ۴، ص ۶۲۹

नामों से मशहूर हैं, आप का नसब पांचवीं पुश्त में किलाब बिन मुरह पर जा कर रसूले अकरम, शाहे बनी आदम صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ के मुबारक नसब से जा मिलता है। आप رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ की वालिदा हम्ना बिनते सुफ़्यान बिन उमय्या बिन अब्दे शम्स बिन अब्दे मनाफ़ हैं।¹

सरकार صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ से अज़ीम निस्बत :

हज़रते सय्यिदुना जाबिर बिन अब्दुल्लाह رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ से रिवायत है कि एक मर्तबा हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी अक्कास رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ सरकारे दो आलम صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ की ख़िदमते सरापा अक्दस में हाज़िर हुए तो आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने उन्हें देख कर इर्शाद फ़रमाया : “येह मेरे मामूं हैं अगर किसी का ऐसा मामूं हो तो दिखाए।”²

मुफ़स्सिरे शहीर, हकीमुल उम्मत मुफ़्ती अहमद यार ख़ान عَلَيْهِ رَحْمَةُ الْحَنَانِ इस हदीसे पाक की शर्ह में फ़रमाते हैं कि ऐसा शानदार मामूं किसी को नहीं मिला जैसा मामूं अल्लाह ने मुझे दिया है येह हज़रते सा'द की इन्तिहाई अ-ज़मत है। मज़ीद फ़रमाते हैं कि तुम ने देख लिया कि मैं अपने मामूं सा'द का कैसा अ-दबो एहतिराम करता हूं, तुम लोग भी अपने नाना मामूओं का इसी तरह अ-दबो एहतिराम किया करो।³

[1].....تاريخ مدينة دمشق، سعد بن مالك، ج ٢٠، ص ٢٩٣

الرياض النضرة، الفصل الثاني في اسمه، ج ٢، ص ٣١٩

[2].....سنن الترمذی، کتاب المناقب عن رسول الله، باب مناقب ابی اسحاق سعد بن ابی وقاص،

الحديث: ٣٤٤٣، ج ٥، ص ٢١٨

[3]..... میرآतول मनाजीह, जि. 8, स. 442

مامूं کھنے کی وجہ :

ہجرتے سخییڈونا ایمام مومممد بین ارسا تیرمیزئی علیہ رحمۃ اللہ القوی (المنی - توفیق 279 ھ.) اس ہدی سے پاک کو زیکر کرنے کے با'د ارسا'د فرماتے ہیں کی "ہجرتے سخییڈونا سا 'د بین ابی وککاس رضی اللہ تعالیٰ عنہ بنو زھرا خاندان سے تالللک رکھتے تھے اور سرکار صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم کی والیدہ ماجیدا بھی اسی خاندان سے تالللک رکھتی تھی، اسی لیے سرکار صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم نے انھیں اپنا مامूं ارسا'د فرمایا ।"¹

مفسرے شہیر، ہکیمول اومت موفی اہمد یار خان مفسرے اس ہدی سے پاک کے تھت ارسا'د فرماتے ہیں : "زھرا زئی ہیں کلاب بین کا'ب بین لوی بین گالیب کی، زناہے سخییڈہ آمینا رضی اللہ تعالیٰ عنہا ہزورے انور صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم سے میل جاتی ہیں کلاب میں اور زھرا کی اولاد میں ہجرتے سخییڈونا سا 'د بین ابی وککاس رضی اللہ تعالیٰ عنہ بھی ہیں، اس ترہ ہجرتے سا 'د بین زناہے سخییڈہ آمینا رضی اللہ تعالیٰ عنہا کے خاندان سے ھے اور ماں کا سارا خاندان ھواہ داذا کی ترف سے ھو یا نانا کی ترف سے اپنے نانا مامूं ھوتے ہیں۔ ھیال رھے کی ہجرتے سخییڈہ آمینا رضی اللہ تعالیٰ عنہا کی دھیال مکھ موزیمما میں ھے اور ننیال مدینہ تخیبا میں اس نیست سے انسارے مدینا بھی ہزور صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم کے نانا مامूं ہیں اور اڈر ہجرتے سخییڈونا سا 'د بین ابی وککاس رضی اللہ تعالیٰ عنہ بھی ।²

[1] سنن الترمذی، کتاب المناقب عن رسول اللہ، مناقب ابی اسحاق سعد بن ابی وقاص، ج ۵، ص ۲۱۸

[2] میراتول مناجیہ، ج. 8، ص. 442

आप का हुल्यए मुबारक :

आप رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ क़द छोटा होने के बा वुजूद एक बा रो'ब शख़्सियत के मालिक थे, मज़बूत जिस्म और ऊंचा सर आप के मुदब्बिर होने की ग़म्माज़ी करता था, मोटी उंगलियां, चपटी नाक और जिस्म अशरूल जसद या'नी बहुत बालों वाला था, सर के बाल निहायत ख़ूब सूरत और घुंघर्याले थे, जंग के मौक़अ पर आप सियाह ख़िज़ाब¹ भी लगाते थे ताकि कुफ़ार पर रो'ब व दबदबा बैठ जाए।²

कब इस्लाम क़बूल फ़रमाया ?

हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ का शुमार भी उन सहाबए किराम عَلَيْهِمُ الرِّضْوَان में होता है जिन्होंने ने सब से पहले इस्लाम क़बूल फ़रमाया। जब आप इस्लाम लाए उस वक़्त आप की उम्र सत्तरह या उन्नीस साल थी और नमाज़ की फ़र्जियत का हुक्म अभी तक नाज़िल न हुवा था। आप رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ कितने

[1]..... जंग के इलावा सियाह ख़िज़ाब लगाना मन्अ है जैसा कि दा'वते इस्लामी के इशाअती इदारे मक-त-बतुल मदीना की मत्बूआ 1250 सफ़हात पर मुश्तमिल किताब, “बहारे शरीअत” जिल्द सिवुम सफ़हा 597 पर सदरुशशरीअह, बदरुत्तरीकह हज़रते अल्लामा मौलाना मुफ़्ती मुहम्मद अमजद अली आ'ज़मी عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْكَوْنِي फ़रमाते हैं : मर्द को दाढ़ी और सर वग़ैरा के बालों में ख़िज़ाब लगाना जाइज़ बल्कि मुस्तहब है मगर सियाह ख़िज़ाब लगाना मन्अ है हां मुजाहिद को सियाह ख़िज़ाब भी जाइज़ है कि दुश्मन की नज़र में इस की वजह से हैबत बैठेगी।

[2]..... الرياض النضرة في مناقب العشرة، الباب الثامن في مناقب سعد بن مالك، ج 2، ص 320

تاريخ مدينة دمشق، حرف السين، سعد بن مالك أبي وقاص، ج 20، ص 293

لوگوں کے با'د ईमान लाए इस के मु-तअल्लिक दो कौल मरवी हैं :

(1) तीसरे नम्बर पर ईमान लाए और कबूले इस्लाम के बा'द बारगाहे रिसालत में सात दिन तक रुके रहे । (2) सातवें नम्बर पर ईमान लाए और कबूले इस्लाम के बा'द बारगाहे रिसालत में नव दिन तक रुके रहे । अलबत्ता ! जिस दिन आप इस्लाम लाए उस दिन और कोई इस्लाम न लाया ।¹

आप رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ के भाइयों का कबूले इस्लाम :

हज्रते सख्खिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास रَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ के इस्लाम लाने के बा'द आप के दो सगे भाई हज्रते सख्खिदुना आमिर और हज्रते सख्खिदुना उमैर रَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہुमा और एक अल्लाती (या'नी बाप शरीक) बहन हज्रते सख्खि-दतुना ख़ालिदा बन्ते अबी वक्कास रَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہु भी ईमान ले आई ।² आप रَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہु का एक और बाप शरीक भाई उतबा बिन अबी वक्कास भी है जिस ने ग़ज़्वए उहुद में सरकार صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم के दन्दाने मुबारका को शहीद किया था, आप صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰलِہٖ وَسَلَّم ने उसे बद-दुआ दी थी कि एक साल के अन्दर अन्दर कुफ़्र पर मर जाए और ऐसा ही हुवा । इसी वजह से जुम्हूर के नज़दीक इस का मुसल्मान होना साबित नहीं ।³

हज्रते सख्खिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास रَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہु के भाई हज्रते सख्खिदुना आमिर रَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہु ने हबशा और मदीना

[1].....صحيح البخاری، کتاب الفضائل، باب مناقب سعد بن ابی وقاص، الحديث: ۳۷۷۷، ج ۲، ص ۵۲۱

[2].....الریاض النضرۃ، سعد بن ابی وقاص، ج ۲، ص ۳۲۱

[3].....معرفة الصحابة لابی نعیم، باب من اسمه عتبه، الحديث: ۵۳۸۵، ج ۳، ص ۲۹۸

دونوں ہجرتوں کی سآدات ہاسیل کی، یہ جخییڈ آلیم थे اور
 ان کا شمار ان خورش نسیبوں میں ہوتا ہے جنہیں موبششر سہابا کہا
 جاتا ہے، یا'نی وہ سہابہ کیرام عَلَيْهِمُ الرِّضْوَانُ جنہیں اسی ڈنیا میں
 سرکارے مڈینا، راہتے کلبو سنا صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم کی بارگاہ
 سے جنت کی خوش خبہری میلی ۔ چنانچہ،

جنتی شخس کی آماد :

ہجرتے سخییڈونا سا'د بین ابی وککاس رضى الله تعالى عنه سے
 مرہی ہے کی سرکارے نامدار، مڈینے کے تاجدار صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم
 نے اک ڈین ایشاڈ فرمایا : “ابھی اک جنتی شخس تمارے پاس
 آےگا ۔” یہ فرمانا تھا کی مرے ہاڈ ہجرتے سخییڈونا آمیر
 رضى الله تعالى عنه تشریف لے آے ۔¹

نوی ڈمر موحاہڈ اور ججبع جہاڈ !

ہجرتے سخییڈونا سا'د بین ابی وککاس رضى الله تعالى عنه
 کے ڈسے ہاڈ ہجرتے سخییڈونا ڈمر رضى الله تعالى عنه بھی ائنتہاڈ خورش
 بخت سہابی थे جنہوں نے گجبع بدر میں جامے شہادت نوش فرمایا ۔
 آپ رضى الله تعالى عنه کے ججبع جہاڈ کے کیا کہنے ! گجبع بدر میں ان
 کی شہادت کا واکیا نہایت ڈلچسپ ہے ۔ چنانچہ،

ڈا'وتے اسلامی کے اشاڈتی اڈارے مک-ت-بٹول مڈینا
 کے مٹبوا 33 سفہات پر مشتمل رسالے، “نور کا خیلونا”
 سفہا 22 پر ہے کی ہجرتے سخییڈونا سا'د بین ابی وککاس

[1].....الریاض النضرۃ، سعدین ابی وقاص، ج ۲، ص ۳۲۱

रَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ के छोटे भाई हज़रते सय्यिदुना उमैर बिन वक्कास رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ जो अभी नौ उम्र ही थे ग़ज़्वए बद्र के मौक़अ पर फौज़ की तय्यारी के वक़्त इधर उधर छुपते फिर रहे थे। हज़रते सय्यिदुना सा'द رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ फ़रमाते हैं : मैं ने तअज़्जुब से पूछा : क्यूं छुपते फिर रहे हो ? कहने लगे, कहीं ऐसा न हो कि मुझे सरकारे दो आलम صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ देख लें और बच्चा समझ कर जिहाद पर जाने से मन्अ़ फ़रमा दें। भय्या ! मुझे राहे खुदा में लड़ने का बड़ा शौक़ है। काश ! मुझे शहादत नसीब हो जाए। आखिर कार सरकारे नामदार صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ की तवज्जोह में आ ही गए और उन को कम उम्री की वजह से मन्अ़ फ़रमा दिया। हज़रते सय्यिदुना उमैर رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ग़-ल-बए शौक़ के सबब रोने लगे, उन का आरज़ूए शहादत में रोना काम आ गया और ताजदारे रिसालत صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने इजाज़त मर्हमत फ़रमा दी। जंग में शरीक हो गए और दूसरी आरज़ू भी पूरी हो गई कि उसी जंग में शहादत की सआदत भी नसीब हो गई।¹

छोटा मुजाहिद बड़ी तलवार :

हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ फ़रमाते हैं मेरे भाई हज़रते उमैर رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ उम्र में छोटे थे और तलवार बड़ी थी लिहाज़ा मैं उन की हमाइल के तस्मों में गिरहें लगा कर ऊंची करता था ताकि वोह थोड़े बड़े नज़र आए।²

[1].....الإصابة، الرقم ٢٠٤٢ عمير بن أبي وقاص، ج ٢، ص ١٠٣

[2].....تاريخ مدينة دمشق، سعد بن أبي وقاص، ج ٢٠، ص ٢٩٨

ज़िन्दगी का हकीकी मक्सद :

मीठे मीठे इस्लामी भाइयो ! देखा आप ने ! छोटा हो या बड़ा राहे खुदा में जान कुरबान करना ही सहाबए किराम عَلَيْهِمُ الرِّضْوَان की ज़िन्दगी का हकीकी मक्सद था । लिहाज़ा काम्याबी खुद आगे बढ़ कर उन के क़दम चूमती थी । हज़रते सय्यिदुना उमैर رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ का जज़्बए जिहाद और शौके शहादत आप ने मुला-हज़ा फ़रमाया और बड़े भाई सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ के तआवुन के बारे में भी आप ने पढ़ा । बेशक आज भी बड़ा भाई अपने छोटे भाई से और बाप अपने बेटे से तआवुन करता है मगर सिर्फ़ दुन्यवी मुआ-मलात में और फ़क़त दुन्यवी मुस्तक़्बल को रोशन करने की गरज़ से । अफ़्सोस ! हमारे पेशे नज़र सिर्फ़ दुन्या की चन्द रोज़ा ज़िन्दगी का सिंघार जब कि सहाबए किराम عَلَيْهِمُ الرِّضْوَان की निगाहों में आख़िरत की ज़िन्दगी की बहार थी । हम दुन्यवी आसाइशों पर निसार रहते हैं और वोह उख़वी राहतों के तलब गार रहते । हम दुन्या की ख़ातिर हर तरह की मुसीबतें झेलने के लिये तय्यार रहते हैं और वोह आख़िरत में सुख़-रूई के लिये हर तरह की राहते दुन्या को ठोकर मार कर सख़्त मसाइबो आलाम और ख़ून आशाम तलवारों तले भी मुस्क्राते रहते ।

अल्लाह عَزَّوَجَلَّ की उन पर रहमत हो और उन के सदके हमारी मग़िफ़रत हो ।

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِیْب ! صَلَّی اللهُ تَعَالَى عَلَى مُحَمَّد

سہا بے کرام علیہم الرضوان کا ایشکے رسول :

میٹے میٹے اسلامیہ ہائیو ! اسلامیہ کی دہلیت سے مالامال ہونے کے با'د ایشکے رسول ﷺ سہا بے کرام ﷺ کے دلیوں کی دھڑکن بن چکا آھا، اپنے مہبب آکا ﷺ کی مہببت و گولامی میں ایتنے منہمک اور مستغرق ہو چکے آھے کی انہیں دنیا کی کسی چیز اور کسی نیسبت سے کوئی گرج نہ آھی ۔ وہ سب کچھ برداشت کر سکتے آھے لیکن انہیں کبھی یہ گوارا نہ آھا کی کوئی ان کے دلیوں کے چہن، رہمتے کونین ﷺ کو ان سے جدا کرے کیوں کی مہبب کا ایشک اگر پورے آئور پر دلی میں آا گورجی ہو تو مہبب کی جدائی جسٹم سے آان کی جدائی کا سبب بن آاتی ہئی ۔ اہکامے ایلاہی کی آا'میل اور سیرتے نہ-بوی کی پیروی ایشک کے رگو پئ میں سما آاتی ہئی ۔ دلیو دیمار اور جسٹمو رھ پر کیتابو سونٹ کی ہکومت کا ازم ہو آاتی ہئی ۔ آخیرت نیخرتی ہئی، تہجیب و سکاقت کے ایلوے بیخرتے ہیں اور بے مایہ انسان میں وہ کویت رنوما ہوتی ہئی جس سے آاں بینی و آاں بانی کے آوہر خولتے ہیں ۔ االام کی ہر چیز اس سے ایشک کرنے لگاتی ہئی بلکے خود ایشک اس سے یو گویا ہوتا ہئی :

کی مہممد سے وفا تو نے تو ہم تیرے ہیں

یہ آاں چیز ہئی کیا لویو کلیم تیرے ہیں

اسی ایشکے کامل کے توفیل سہا بے کرام علیہم الرضوان کو

दुन्या में इख़्तियार व इक्तदार और आख़िरत में इज़्जतो वक़ार मिला, येह उन के इश्क़ की इन्तिहा थी कि मुश्किल से मुश्किल घड़ी, और कठिन से कठिन वक़्त में भी उन्हें दो आलम के मालिको मुख़्तार बि इज़्ने परवर दगार, मक्की म-दनी सरकार صلى الله تعالى عليه وآله وسلم की सोहबत से ज़रा बराबर दूरी गवारा न थी। वोह हर मर्हले में अपने महबूब आका صلى الله تعالى عليه وآله وسلم का नक्शे पा ढूँढते और उसी को मशअले राह बना कर अपनी ज़िन्दगी गुज़ारते यहां तक कि दुन्या से ज़ाहिरी पर्दा फ़रमाते हुए भी इश्के महबूब صلى الله تعالى عليه وآله وسلم की हसीन वादियों में खोए रहे गोया :

लहद में इश्के रुख़े शह का दाग़ ले के चले

अंधेरी रात सुनी थी चराग़ ले के चले

हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رضي الله تعالى عنه

के इश्के रसूल का एक अनोखा वाकिआ पढ़िये और इश्के महबूब के जल्वों में गुम हो जाइये। चुनान्चे,

प्यारे आका पर हज़ारों जानें कुरबान :

आप رضي الله تعالى عنه अपनी मां के बड़े फ़रमां बरदार थे। हर हुक्म पर सरे तस्लीम ख़म कर देते और कभी अपनी मां की ना फ़रमानी न की। जब ईमान की दौलत से मालामाल हुए और सय्यिदुल मुबल्लिगीन, रहमतुल्लिल आ-लमीन صلى الله تعالى عليه وآله وسلم की गुलामी में आ गए तो उन की मां बेताब हो गई, उस का दिल बेचैन हो गया, बेटे को आबाओ अज़्दाद के दीन

से फिरते देख कर ग़मगीन दिल उछल कर हल्क़ में आ गया और बे साख़्ता पुकार उठी : “ऐ मेरे लाल ! ऐ मेरे जिगर के टुकड़े ! ऐ मेरे फ़रमां बरदार बेटे ! येह तू ने क्या किया ? तू ने अपने बाप दादा के दीन को छोड़ दिया ? ऐ मेरे बेटे ! तू ने आज तक कभी मेरी बात को टाला न कभी मेरी ना फ़रमानी की ! यकीनन तू मेरी येह बात भी मानेगा और इस्लाम छोड़ देगा, अगर तू ने ऐसा न किया तो मैं खाऊंगी न पियूंगी, सूख कर मर जाऊंगी और येह सब कुछ तेरे सबब से होगा और मेरे ख़ून का वबाल तुझ पर होगा और लोग तुझे मां का क़ातिल कह कर पुकारा करेंगे ।” येह कह कर वाकेई उस ने खाना पीना छोड़ दिया, धूप में बैठ गई, और कुछ न खाने पीने की वजह से बहुत कमज़ोर हो गई ।

سُبْحَانَ اللَّهِ ! कुरबान जाइये हज़रते सय्यिदुना सा 'द

बिन अबी वक्कास رضي الله تعالى عنه के इश्क़े रसूल पर, वालिदा की येह हालत देख कर भी आप पर कोई असर न हुवा, वालिदा का येह दर्दनाक अन्दाज़ आप की इस्तिक़्ामत को मु-त-ज़लज़ल न कर सका क्यूं कि मुआ-मला दीने इस्लाम और महबूबे रब्बुल आ-लमीन صلى الله تعالى عليه وآله وسلم के इश्क़ का था अगर कोई दुन्यावी मुआ-मला होता तो येही हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رضي الله تعالى عنه शायद आगे बढ़ कर मां के क़दमों से लिपट जाते और वालिदा की उस बात पर भी सरे तस्लीम ख़म कर देते लेकिन प्यारे आका मदीने वाले मुस्तफ़ा صلى الله تعالى عليه وآله وسلم की महब्वत और प्यारी सोहबत का मुआ-मला था और आप को किसी भी तरह अपने महबूब की

जुदाई बरदाश्त न थी। चुनान्चे आप ने अपनी वालिदा के इस अन्दाज़ पर जिन अल्फ़ाज़ में जवाब दिया वोह ता क़ियामे क़ियामत उश्शाक़ के लिये मशअ़ले राह बना रहेगा बल्कि उसे तारीख़ में सुनहरी हुरूफ़ से लिखा जाता रहेगा, आप رضي الله تعالى عنه ने इश्को महब्बत से भरपूर अन्दाज़ में गोया यूं फ़रमाया : “ऐ मेरी मां ! वाक़ेई अगर कोई दुन्यावी मुआ-मला होता तो मैं हरगिज़ तेरी ना फ़रमानी न करता मगर येह मुआ-मला तो मेरे उस महबूब का है जो तुझ से करोड़ों गुना बढ़ कर मुझ से महब्बत फ़रमाता है, ऐ मां ! येह उस ज़ाते अक्दस का मुआ-मला है जो रहमतुल्लिल आ-लमीन है, शफीउल मज़िबीन है, राहतुल आशिक्कीन है, जिस की जुदाई के मुक़ाबिल मैं दुन्या व मा फ़ीहा या 'नी दुन्या और जो कुछ इस में है, सब को ठुकरा दूं, तेरी एक जान तो क्या अगर 100 जानें भी हों और एक एक कर के सब कुरबान करना पड़ें तो सब को कुरबान कर दूंगा मगर दीने इस्लाम से न फिरूंगा और न ही अपने महबूब का दामन छोड़ूंगा।”¹

बक़ौल मुफ़्तये आ 'ज़मे हिन्द हज़रत अल्लामा मुहम्मद मुस्तफ़ा रज़ा ख़ान عليه رحمة الرحمن :

येह इक़ जान क्या है अगर हों करोड़ों
तेरे नाम पर सब को वारा करूं मैं
मेरा दीनो ईमां फ़रिश्ते जो पूछें
तुम्हारी ही जानिब इशारा करूं मैं

..... تفسير البغوي، العنكبوت، تحت الآية: ٨، ج ٣، ص ٣٩٦

पेशकश मजलिसे अल मदीनतुल इल्मिय्या (दा'वते इस्लामी)

हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ का येह ईमान अफ़रोज़ जवाब सुन कर मां मायूस हो गई और उस ने खाना पीना शुरूअ कर दिया ।

नाम के आशिक़ या काम के ?

मीठे मीठे इस्लामी भाइयो ! इन्सान की वालिदैन्, औलाद, भाई, बहन, बीवी, ख़ानदान, माले तिजारत और मकान वगैरा से महबूबत फ़ितरी चीज़ है मगर कुरबान जाइये ! सहाबए किराम عَلَيْهِمُ الرِّضْوَان का इश्क़े रसूल पर कि जब हबीबे खुदा صَلَّی اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ का मुआ-मला आया और महबूब से जुदाई की हलकी सी आहट भी महसूस की तो उन तमाम रिश्तेदारियों को न सिर्फ़ पसे पुश्त डाल दिया बल्कि उन से ऐसी बे रुख़ी का इज़हार किया कि खुद इश्क़ भी उन पर फ़ख़र करने लगा । यकीनन तमाम सहाबए किराम عَلَيْهِمُ الرِّضْوَان नाम के नहीं बल्कि काम के आशिक़ थे, हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ के इश्क़े महबूब पर हज़ारों जानें कुरबान ! जिन्होंने अपने इश्क़ भरे जज़्बात की अक्कासी इस अज़ीमुशशान अन्दाज़ में की, कि क़ियामत तक आने वाले तमाम उश्शाक़ इन के इश्क़ से फ़ैज़ हासिल करते रहेंगे ।

सहाबए किराम عَلَيْهِمُ الرِّضْوَان का इश्क़े रसूल तो येह था कि महबूब के मुक़ाबले में हर चीज़ को ठुकरा देते, मगर अफ़सोस ! एक हमारा भी इश्क़े रसूल है, दा'वे तो आस्मान से बातें करते हैं लेकिन इसी महबूब की लाई हुई शरीअत पर अमल में कोताही हमारे रगो पै

میں بس چوکی ہے، مستہذبہات و سونن تو دور کی بات فرایج بھی سہیہ ترہ ادا نہیں کرتے، **آے کاش ! ہم سیرف نام کے نہیں بلیک کام کے آشیک بن آے**۔ آے ربے کریم **عَزَّوَجَلَّ** ! ہم سب کے سینه بھی ایشکے رسؤل **صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم** کے بھرے بے کراں سے اس ترہ بھر دے کی ایتباؤ ہبیب و ایتباؤ فیداآنے ہبیب **صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم وَرَحِمَی اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُمْ** سے ہمیں دونوں جہاں میں سر-فراچی و سرب-رئی نسیب ہو آے۔ **اٰمِن بِجَاہِ النَّبِیِّ الْاَمِیْن صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم**

“اِتاات” کے پاچ ہرورف کی نیسبت سے والیدین کی اِتاات کرنے یا ن کرنے کے مو-تاللیک 5 م-دنی فؤل

(1).....والیدین کا ہر وہو هو کم جو شران آایج ہو اس پر فورن امل کر لیا آے اگرچہ وہو کافر و فاسیک ہوں، ان کے کور و فیسک کی وھ سے نا فرمانی کرنا آایج نہیں کی اس کا وبال انہیں پر ہے۔ البتا ! اولاد کو آاہیے کی ان سے بسد ا-دبو اہترام گوارش کرے اگر مان لیں تو بہتر، ورنہ سخی ن کرے بلیک تہائی میں ان کے لیے سیدکے دل سے دوا کرے۔

(2).....اگر وہو کسی خیرافہ شر-ا کام م-سلن فرایج و واجبات سے کوتاہی یا ما'سیات میں مبتلا ہونے کا کم دے تو ان کی اِتاات آایج نہیں کی کی **“لَا طَاعَةَ لِاَحَدٍ فِیْ مَعْصِیَةِ اللّٰهِ تَعَالٰی** ” یا'نی **اَللّٰہ** کی نا فرمانی میں

کिसی کی इताअत जाइज नहीं ।¹

(3).....नफ़ल नमाज़ में हो और मां बाप पुकारें और उन को इस का नमाज़ में होना मा'लूम न हो तो नमाज़ तोड़ दे और जवाब दे बा'द में उस नमाज़ की क़ज़ा पढ़ ले ।²

(4).....जिहाद के सिवा किसी काम के लिये सफ़र करना चाहता है म-सलन तिजारात या हज़ या उम्ह के लिये सफ़र करना चाहता है इस के लिये वालिदैन् से इजाज़त हासिल करे, अगर वालिदैन् इस सफ़र को मन्अ करें और इस को अन्देशा हो कि मेरे जाने के बा'द इन की कोई ख़बर गीरी न करेगा और इस के पास इतना माल भी नहीं है कि वालिदैन् को भी दे और सफ़र के मसारिफ़ (या'नी अख़राजात) भी पूरे करे, ऐसी सूरत में बिग़ैर इजाज़ते वालिदैन् सफ़र को न जाए और अगर वालिदैन् मोहताज न हों, उन का नफ़का (या'नी रोटी, कपड़े वग़ैरा का ख़र्च) औलाद के ज़िम्मे न हो मगर वोह सफ़र ख़तरनाक है हलाकत का अन्देशा है, जब भी बिग़ैर इजाज़त सफ़र न करे और हलाकत का अन्देशा न हो तो बिग़ैर इजाज़त सफ़र कर सकता है । बिग़ैर इजाज़ते वालिदैन् इल्मे दीन पढ़ने के लिये सफ़र किया इस में हरज नहीं और इस को वालिदैन् की ना फ़रमानी नहीं कहा जाएगा ।³

[1]..... फ़तावा र-ज़विय्या, जि. 21, स. 157, मुलख़ुब्सन

[2]..... जन्नती ज़ेवर, नमाज़ तोड़ देने के आ'ज़ार, स. 294

[3]..... الفتاوى الهندية، كتاب الكراهية، الباب السادس والعشرون، ج 5، ص 325، 326 ملقطاً

(5).....اگر کوئی شخس پردےس میں ہے والیدین سے بولاتے ہیں تو آنا ہی ہوگا، خت لیکھنا کافی نہیں ہے۔ والیدین کو اس کی خیدمت کی ہاجت ہو تو آئے اور ان کی خیدمت کرے۔¹

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيبِ! صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَى مُحَمَّدٍ

جنتی کی آمد مرہبا :

ہجرتے سخییڈونا سا 'د ببن ابی وککاس رضى الله تعالى عنه

ا-ش-رے موبششارہ اَجْمَعِينَ عَلَيْهِمُ اللّٰهُ تَعَالٰی میں سے ہیں، ویسے تو اللہاھ ا-ش-رے کے مہبوب، داناے گویب وَسَلَّم نے ان دس سہابے کرام الرضوان کو جنت کی خوش خبری دی لیکن ہجرتے سخییڈونا سا 'د ببن ابی وککاس رضى الله تعالى عنه کو ایک اور مکام پر بھی ان کی گہر موی-دگی میں جنت کی بشارت دی۔ چنانچہ،

ہجرتے سخییڈونا سالیم ببن اَبْدُلّٰہ رضى الله تعالى عنه اپنے والید سے ریاات کرتے ہیں کہ ایک دین ہم سخییڈول موبللیگین، رهمتوللیل ا-لمین صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ کے پاس بیٹے هے کہ آپ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ نے إرشاد فرمایا : “اس دروازے سے ابھی ایک جنتی داخیل هگا۔” تو ہم نے دیکھا کہ اس دروازے سے ہجرتے سخییڈونا سا 'د ببن ابی وککاس رضى الله تعالى عنه داخیل هے۔²

[1]..... بھارے شریأت، جی. 3، دھسا : 16، س. 559

[2].....کنز العمال، کتاب الفضائل من قسم الافعال، باب فضائل الصحابة، حرف السين، سعد بن

ابی وقاص، الحدیث: ۱۰۸/۳، ج ۱۳، ص ۱۸۰

आप رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ के रफ़ीके जन्नत :

हज़रते सय्यिदुना अबू ज़र ग़िफ़ारी رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ से रिवायत है, रसूलुल्लाह صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ घर में दाख़िल हुए और उम्मुल मुअमिनीन हज़रते सय्यि-दतुना आइशा सिद्दीका رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهَا से फ़रमाया : “क्या मैं तुम्हें खुश ख़बरी न दूँ?” उन्होंने ने अर्ज़ की : “क्यों नहीं या रसूलुल्लाह صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ !” फ़रमाया :

.....तुम्हारे वालिद या'नी अबू बक्र जन्नती हैं और जन्नत में उन के रफ़ीक़ हज़रते इब्राहीम عَلَيْهِ السَّلَام होंगे ।

.....उमर जन्नती हैं इन के जन्नती रफ़ीक़ हज़रते नूह عَلَيْهِ السَّلَام होंगे ।

.....उस्मान जन्नती हैं इन का रफ़ीक़ मैं खुद हूँ ।

.....अली जन्नती हैं इन के रफ़ीक़ हज़रते यहूया बिन ज़-करिया عَلَيْهِمَا السَّلَام होंगे ।

.....तल्हा जन्नती हैं इन के रफ़ीक़ हज़रते दावूद عَلَيْهِ السَّلَام होंगे ।

.....ज़ुबैर जन्नती हैं इन के रफ़ीक़ हज़रते इस्माइल عَلَيْهِ السَّلَام होंगे ।

.....सा 'द बिन अबी वक्कास जन्नती हैं इन के रफ़ीक़ हज़रते सुलैमान बिन दावूद عَلَيْهِمَا السَّلَام होंगे ।

.....सईद बिन ज़ैद जन्नती हैं, इन के रफ़ीक़ हज़रते मूसा बिन इमरान عَلَيْهِ السَّلَام होंगे ।

.....अब्दुर्रहमान बिन औफ़ जन्नती हैं और इन के रफ़ीक़ हज़रते सय्यिदुना ईसा बिन मरयम عَلَيْهِ السَّلَام होंगे ।

.....अबू उबैदा बिन जर्हाह जन्तती हैं और इन के रफ़ीक़ हज़रते इदरीस عَلَيْهِ السَّلَام होंगे ।

फिर इर्शाद फ़रमाया : “ऐ आइशा ! मैं मुर-सलीन का सरदार हूं, तुम्हारे वालिद अफ़ज़लुस्सिद्दीक़ीन (या'नी सच्चों में सब से ज़ियादा फ़ज़ीलत वाले) हैं और तुम उम्मुल मुअमिनीन (या'नी मुअमिनीन की मां) हो ।”¹

राहे खुदा में सब से पहला तीर :

मीठे मीठे इस्लामी भाइयो ! हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ आगोशे इस्लाम में आए तो इस्लाम की महबूबत इन के दिल में इस तरह बस गई कि इस की खातिर तन मन धन कुरबान करने का ज़ब्बा इन की नस नस में सरायत कर गया और कई मवाकेअ़ पर इन्होंने इस का अ-मली मुज़ा-हरा भी फ़रमाया, हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ को येह अज़ीम सआदत नसीब हुई कि कुफ़र के ख़िलाफ़ सब से पहला तीर आप رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ ने ही चलाया । चुनान्चे,

दो आलम के मालिको मुख़्तार बि इज़्ने परवर दगार, मक्की म-दनी सरकार صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने तक़ीबन साठ या अस्सी मुहाजिरीन के साथ हज़रते सय्यिदुना उबैदा बिन हारिस رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ को सफ़ेद झन्डे के साथ अमीर बना कर जुहफ़ा से दस मील के फ़ासिले पर राबिग़ नामी मक़ाम की तरफ़ रवाना फ़रमाया । इस

[1].....الرياض النضره ج ١ ص ٣٥

लश्कर के अलम बरदार हज्रते सय्यिदुना मिस्तह बिन उसासा رضی اللہ تعالیٰ عنہ थे । जब येह लश्कर वादिये राबिग में “सनिय्यतुल मुर्ह” के पास एक चशमे पर पहुंचा तो अबू सुफ़्यान या अबू जहल के बेटे इक्रिमा (जो बा'द में मुसलमान हो गए थे) की कमान में दो सो कुफ़ारे कुरैश जम्अ थे, दोनों लश्करो का आमना सामना हुवा । हज्रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رضی اللہ تعالیٰ عنہ ने कुफ़ार पर तीर फेंका, येह सब से पहला तीर था जो मुसलमानों की तरफ़ से कुफ़ारे मक्का पर चलाया गया । आप رضی اللہ تعالیٰ عنہ ने तरकश में मौजूद बीस के बीस तीर इस महारत व चाबुक दस्ती से चलाए कि हर तीर किसी इन्सान या जानवर को जख्मी कर गया । कुफ़ार इन तीरों की मार से घबरा कर फिरार हो गए इस लिये दोनों लश्करो के माबैन कोई जंग नहीं हुई ।¹

हज्रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رضی اللہ تعالیٰ عنہ

इस अज़ीम सअ़ादत को कुछ यूं बयान फ़रमाया करते कि “मैं अरब का वोह पहला शख्स हूं जिस ने अल्लाह عَزَّوَجَلَّ की राह में सब से पहले तीर चलाया ।”²

आप رضی اللہ تعالیٰ عنہ की गैरते ईमानी :

इब्तिदाए इस्लाम में जब सहाबए किराम عَلَيْهِمُ الرِّضْوَان नमाज़

[1]..... کتاب المغازی للواقدي، سرية عبيدة بن العارث الى رابغ، ج 1، ص 10

سبل الهدى والرشاد، الباب الخامس فى سرية عبيدة بن العارث، ج 6، ص 13

[2]..... صحيح البخارى، كتاب فضائل اصحاب النبى، باب مناقب سعد بن ابى وقاص، الحديث: 2843، ج 2، ص 521

پڌنے کا اِرادا کرتے تو مشرکیوں کی نجرّوں سے بچنے کے لیے مکّہ کی ایک غاٹی کی جانیب چلے جاتے اور وہاں نماز ادا کرتے۔ ایک بار ہسّے ما'مूल سہابؓ یرام الرضوان علیہم نماز میں مشغول تھے کہ کُحّ مشرکیوں اُڌر آ نیکلے اور سہابؓ یرام الرضوان علیہم پر آواجوں کسنے لگے اور مچاک اُڌانے لگے۔ فیر بات اِس کدّر بڌی کہ ہاتھ پاؤں شُرُوءِ ہو گئی تو "ہجرتے سخییڈونا سا 'د ببن ابی وککاس رضى الله تعالى عنه کی یرتے اِمانی جوش میں آئی اور آپ رضى الله تعالى عنه نے اُنت کے جبڌے کی ہڌی اک کافر کو دے ماری جس سے اُس کا سر فٹ گیا۔" یوں آپ رضى الله تعالى عنه ہی وہ خوش نسیب شخیسخت ہیں جنہیں اِسلاام کی خراتیر سب سے پہلے کسی کافر کا خوں بہانے کی سادت نسیب ہئی۔¹

چار یرر سہابؓ یرام الرضوان علیہم :

میٹے میٹے اِسلاامی ہاڌیو ! ہجرتے سخییڈونا سا 'د ببن ابی وککاس رضى الله تعالى عنه کا شمار ان سہابؓ یرام الرضوان علیہم میں ہوتا تھا جنہیں کُفّر کے مورا-ملے میں بہت یرر اور سخر سمجھا جاتا تھا اور اِسا کُور ن ہوتا کُور کہ آپ رضى الله تعالى عنه تو وہ خوش نسیب سہابی ہیں جنہوں نے اپنے مہبُوب آکا صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم کی تو کسی دُورے کی کُا مچال کہ ان کے سامنے اِسلاام کے خیرلاف اک لفر بھی مَہ سے نیکالے۔ چنانچہ،

[۱]..... اسد الغابۃ، سعد بن مالک القرشی، ج ۲، ص ۴۴۴

اَللّٰهُ تَعَالٰی عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم के महबूब, दानाए गुयूब رضي الله تعالى عنه के जिन चार अस्हाब को कुफ़ार के मुआ-मले में इन्तिहाई गयूर, सख़्त और निहायत ही मजबूत व ताक़त वर समझा जाता था वोह येह हैं : (1) अमीरुल मुअमिनीन हज़रते सय्यिदुना उमर फ़ारूके आ'जम رضي الله تعالى عنه (2) अमीरुल मुअमिनीन हज़रते सय्यिदुना अलिय्युल मुर्तजा शेरे खुदा كَرَّمَ اللهُ تَعَالٰی وَجْهَهُ الْكَرِيمُ (3) हज़रते सय्यिदुना जुबैर बिन अव्वाम رضي الله تعالى عنه और (4) हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رضي الله تعالى عنه ¹

राहे खुदा में तकालीफ़ और उन पर सब्र :

हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رضي الله تعالى عنه चूँकि इब्तिदाई दौर में इस्लाम लाने की सआदत से मुशरफ़ हुए थे इस लिये इन्हें राहे खुदा में तकालीफ़ भी बहुत ज़ियादा बरदाश्त करना पड़ी, आप رضي الله تعالى عنه खुद इन तकालीफ़ को बयान करते हुए इर्शाद फ़रमाते हैं : “मक्कए मुकर्रमा में हम लोगों ने रहमते आलम, नूरे मुजस्सम صلی الله تعالى علیه وَاٰلِهٖ وَسَلَّم के साथ बड़ी मुसीबत भरी ज़िन्दगी गुज़ारी, अलबत्ता अल्लाह عَزَّوَجَلَّ ने हम पर खुसूसी फ़ज़लो करम फ़रमाया कि तक्लीफ़ों पर सब्र की दौलत अता फ़रमाई यहां तक कि हमें तंगी व तक्लीफ़ बरदाश्त करने की आदत हो गई । मैं एक रात क़ज़ाए हाजत के लिये बाहर निकला तो मेरे पाउं से एक चीज़ टकराई, मैं ने गौर से देखा तो वोह ऊंट की खाल का एक टुकड़ा था,

..... تاريخ مدينة دمشق، سعدین مالک ابی وقاص، ج ۲۰، ص ۳۲۲

मैं ने उसे उठा लिया फिर उसे धो कर जलाया, दो पथ्थरों के दरमियान रख कर पीसा और उसे खा कर पानी पी लिया और मैं ने तीन दिन इसी पर गुज़ार दिये ।”¹

येह आज़्माइश क्यूं...?

मीठे मीठे इस्लामी भाइयो ! इस्लाम के इब्तिदाई अय्याम में सहाबए किराम عليهم الرضوان पर आने वाली तकालीफ़ और इन पर अज़ीम सब्रो इस्तिक्कामत से हमें भी म-दनी फूल हासिल करने चाहिएं, अगर राहे खुदा में सफ़र करते हुए हमें भी कोई तकलीफ़ पेश आ जाए म-सलन खाना वक़्त (Time) पर न मिले या कोई सामान वगैरा चोरी हो जाए तो हमारी ज़बान पर शिक्वा व शिकायत वाले अल्फ़ाज़ जारी हो जाते हैं कि हम तो राहे खुदा के मुसाफ़िर हैं फिर भी येह आज़्माइश क्यूं ? तो बे सब्री का मुज़ा-हरा करने के बजाए सहाबए किराम عليهم الرضوان की इन तकालीफ़ को याद कर लिया करें إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى इन शैतानी वसाविस की काट हो जाएगी । बल्कि सहाबए किराम عليهم الرضوان की सीरते तय्यिबा पर ग़ौर करें तो कई ऐसे वाकिआत भी मिलते हैं जिन में उन्होंने ने रिज़ाए खुदावन्दी के हुसूल की खातिर खुद आगे बढ़ कर तकालीफ़ को गले लगा लिया । चुनान्वे,

अज़ीबो ग़रीब दुआ :

हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رضي الله تعالى عنه

[1].....حلیة الاولیاء، سعد بن ابی وقاص، الحدیث: ۲۹۴، ج ۱، ص ۱۳۵

पेशकश मजलिसे अल मदीनतुल इल्मिय्या (दा'वते इस्लामी)

फ़रमाते हैं कि ग़ज़व उहुद के दिन हज़रते सय्यिदुना अब्दुल्लाह बिन जहूश رضي الله تعالى عنه मेरे पास आए और कहा कि “तुम अल्लाह عَزَّوَجَلَّ से कोई दुआ क्यूं नहीं करते?” चुनान्वे हम दुआ के लिये एक जानिब चले गए। पहले मैं ने बारगाहे इलाही عَزَّوَجَلَّ में यूं दुआ की : “ऐ अल्लाह عَزَّوَجَلَّ ! कल जब काफ़िरो से हमारा सामना हो तो मेरे मुक़ाबले में इन का इन्तिहाई ताक़त वर और जंग-जू शह सुवार आए। मैं तेरी राह में उस से लडूँ और वोह मुझ से लड़े फिर तू मुझे उस पर ग़-लबा नसीब करे हत्ता कि मैं उसे क़ल्ल कर दूँ और उस के हथियार वगैरा ले लूँ।” पस मेरी दुआ पर हज़रते सय्यिदुना अब्दुल्लाह बिन जहूश رضي الله تعالى عنه ने “आमीन” कहा और फिर यूं बारगाहे खुदान्दी में अर्ज़ गुज़ार हुए : “ऐ अल्लाह عَزَّوَجَلَّ ! कल मेरे मुक़ाबले में काफ़िरो का इन्तिहाई बहादुर और ताक़त वर पहलवान आए। मैं उस से लडूँ और वोह मुझ से लड़े हत्ता कि वोह मुझ पर क़ाबू पा ले और मेरे नाक और कान काट डाले और फिर जब मैं तेरी बारगाह में हाज़िर होऊँ और तू मुझ से पूछे कि ऐ अब्दुल्लाह ! तूने किस की खातिर येह नाक और कान कटवाए ? तो मैं अर्ज़ करूँ : तेरे और तेरे प्यारे हबीब صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ की खातिर। तो तू फ़रमाए : हां ! तूने सच कहा।”

हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رضي الله تعالى عنه फ़रमाते हैं कि हज़रते सय्यिदुना अब्दुल्लाह बिन जहूश رضي الله تعالى عنه की दुआ मेरी दुआ से बेहतर थी। चुनान्वे मैं ने जंग के बा'द देखा

कि अल्लाह ﷻ ने उन को न सिर्फ़ शहादत के मर्तबे पर फ़ाइज़ फ़रमाया बल्कि उन की दूसरी दुआ को भी क़बूल फ़रमाया क्यूं कि मैं ने देखा कि उन के कान और नाक एक धागे से पिरोए हुए हैं ।¹

बारगाहे रिसालत से दराज़िये उम्र की दुआ :

हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ

हज़्जतुल वदाअ के मौक़अ पर मक्कए मुअज़्ज़िमा में शदीद बीमार हो गए कि उन्हें अपनी ज़िन्दगी की उम्मीद न रही तो वोह बेचैन हो गए क्यूं कि उन्हें पसन्द न था कि उन का इन्तिक़ाल उस सर ज़मीन (या'नी मक्का) में हो जिस से वोह हिजरत कर चुके हैं । चुनान्वे रहमते आलम, नूरे मुजस्सम صَلَّ اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ उन की इयादत के लिये तशरीफ़ लाए तो आप ने उन की बे क़रारी देख कर तसल्ली दी और दराज़िये उम्र की दुआ फ़रमाते हुए येह भी बिशारत दी कि “तुम अभी नहीं मरोगे बल्कि तुम्हारी ज़िन्दगी लम्बी होगी और बहुत से लोगों को तुम से नफ़अ और बहुत से लोगों को नुक्सान होगा ।”²

येह हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ

के लिये फ़ुतुहाते अज़म की बिशारत थी । क्यूं कि तारीख़ गवाह है कि हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ ने जब बतौरे इस्लामी लश्कर के सिपह सालार ईरान पर फ़ौज़ कशी की तो बहुत ही क़लील अर्से में किस्सा शाहे ईरान के तख़्तो ताज के गुरूर को खाक

[1].....تاريخ مدينة دمشق، سعد بن مالك، ج ٢٠، ص ٣٢٠

[2].....صحيح البخاري، كتاب الوصايا، باب ان يترك ورثته...الخ، الحديث: ٢٤٢٢، ج ٢، ص ٢٣٢

میں ملایا دیا۔ اس تڑھ مسلمانوں کو ان کی جات سے بڑا فایدا ہوا تو بے شمار کوفار کو ان کی جات سے نکسانے اجمیہ پہنچا۔

آپ نے کوفہ شہر آباد کیا :

ابول اعباس شمسدین اہمد بین محمد بین ابی بکر بین خلیلکان رضى الله تعالى عنه وفضیلتہ آ'یان میں فرماتے ہیں کی سترہویں سینے ہجری میں امیرلہ مؤامینیہ ہجرتے امر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ کے حکم سے کوفہ شہر کی بنیاد ہجرتے سا'د بین ابی وکراس رضى الله تعالى عنه نے رکھی۔¹

آپ کے ہاتھوں ہونے والی فتوحات :

امیرلہ مؤامینیہ ہجرتے سय्यیدنا امر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ نے عراق کی جانیب اک لشکر روانہ فرمایا تو ہجرتے سय्यیدنا سا 'د بین ابی وکراس رضى الله تعالى عنه کو اس کا امیر بناوا، چنانچہ قادسیہ، عراق، مدائن اور ملکہ فارس کے دیگر شہروں کی فتح اللہ عزوجل نے انہی کے ہاتھوں مکمل فرمائی، با'د میں امیرلہ مؤامینیہ ہجرتے سय्यیدنا امر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ نے آپ رضی اللہ تعالیٰ عنہ کو کوفہ کا گورنر بنا دیا۔²

بڑے جُلُمات میں دایا دیے ڈوڈے ہم نے :

ہجرتے سय्यیدنا امر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ کے دورے

1.....وفیات الاعیان، ج 1، ص 212

2.....تاریخ مدینة دمشق، سعدین مالک ابی وقاص، ج 2، ص 292

ख़िलाफ़त में हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رضی اللہ تعالیٰ عنہ की सिपह सालारी में “जंगे कादिसिय्या” में लश्करे इस्लाम ने शानदार काम्याबी हासिल की, “कादिसिय्या” की अज़ीमुशशान फ़तह के बा'द हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन मालिक رضی اللہ تعالیٰ عنہ ने “बाबिल” मक़ाम तक आतश परस्तों का तआकुब किया और आस पास के सारे अलाके फ़तह कर लिये। ईरान का दारुल ख़िलाफ़ा “मदाइन” जो कि दरियाए दज्ज़ा के मशरिकी कनारे पर वाक़ेअ़ था, यहां से करीब ही था। अमीरुल मुअमिनीन हज़रते सय्यिदुना फ़ारूके आ'ज़म رضی اللہ تعالیٰ عنہ की हिदायत के मुताबिक़ हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رضی اللہ تعالیٰ عنہ “मदाइन” की तरफ़ बढ़े, आतश परस्तों ने दरिया का पुल तोड़ दिया और तमाम कशितयां दूसरे कनारे की तरफ़ ले गए। उस वक़्त दरिया में ज़बर दस्त तुग़यानी थी और उस को पार करना ब जाहिर ना मुम्किन नज़र आता था, हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رضی اللہ تعالیٰ عنہ ने येह कैफ़ियत देखी तो अल्लाह عَزَّوَجَلَّ का नाम ले कर अपना घोड़ा दरिया में डाल दिया ! दूसरे मुजाहिदीन ने भी आप के पीछे पीछे अपने घोड़े दरिया में उतार दिये, किसी शाइर ने क्या ख़ूब कहा है :

दशत तो दशत हैं दरिया भी न छोड़े हम ने

बहरे जुल्मात में दौड़ा दिये घोड़े हम ने

देव आ गए...! देव आ गए...!

दुश्मनों ने जब देखा कि मुजाहिदीने इस्लाम दरियाए दज्ज़ा

के फुन्कारते हुए पानी का सीना चीरते हुए मर्दाना वार बढे चले आ रहे हैं तो उन के होश उड़ गए और “देवां आ-मदन्द देवां आ-मदन्द” या'नी देव आ गए देव आ गए कहते हुए सर पर पैर रख कर भाग खड़े हुए। शाहे किस्सा का बेटा यज़्द गर्द अपना हरम (या'नी घर की औरतें) और ख़ज़ाने का एक हिस्सा पहले ही “हुल्वान” भेज चुका था अब खुद भी मदाइन के दरो दीवार पर हसरत भरी नज़र डालता हुवा भाग निकला। हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ “मदाइन” में दाख़िल हुए तो हर तरफ़ इब्रत नाक सन्नाटा छाया हुवा था, किस्सा के पुर शिकौह महल्लात, दूसरी बुलन्दो बाला इमारात और सर सब्जो शादाब बागात ज़बाने हाल से दुन्याए दूँ (या'नी हकीर दुन्या) की बे सबाती (या'नी ना पाएदारी) का ए'लान कर रहे थे। येह मन्ज़र देख कर बे इख़्तियार हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ की ज़बाने मुबारक पर पारह 25 सू-रतुहुख़ान की आयात 25 ता 29 जारी हो गई :

كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ۝
وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ۝
وَنَعْمَ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ ۝
كَذَلِكَ ۖ وَأَوْرَثَهَا قَوْمًا
آخَرِينَ ۝

तर-ज-मए कन्ज़ुल ईमान :
कितने छोड़ गए बाग़ और चश्मे
और खेत और उम्दा मकानात,
और ने'मतें जिन में फ़ारिगुल बाल
थे, हम ने यूँही किया, और उन
का वारिस दूसरी कौम को कर
दिया, तो उन पर आस्मान और

السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا
 مُنْظَرِينَ ① (پ ۲۵، الدخان: ۲۵ تا ۲۹) दी गई ۱

आप رضي الله تعالى عنه से मु-तअल्लिक़ा आयात :

हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رضي الله تعالى عنه
 खुद इर्शाद फ़रमाते हैं कि मेरे मु-तअल्लिक़ कुरआने पाक की चार
 आयात नाज़िल हुई ।

पहली आयत :

जंगे बद्र में आप رضي الله تعالى عنه ने कुफ़ार के ना काबिले
 शिकस्त समझे जाने वाले सरदार सईद बिन आस को वासिले जहन्नम
 किया और उस की तलवार ले ली जो कि बहुत वज़्नी और कीमती
 थी । उसे ले कर मीठे मीठे आका, मक्की म-दनी मुस्तफ़ा
صلى الله تعالى عليه وآله وسلم की बारगाह में पहुंचे और साथ ही येह ख़्वाहिश
 भी ज़ाहिर की, कि येह तलवार मुझे अ़ता कर दी जाए लेकिन आप
صلى الله تعالى عليه وآله وسلم ने फ़रमाया : “इस को माले ग़नीमत में जम्अ
 करवा दो ।” (क्यूं कि उस वक़्त तक माले ग़नीमत में तसर्तुफ़ जाइज़ नहीं
 था) पस मैं वहां से पलटा और अपने भाई के शहीद हो जाने
 और अपना माल या'नी तलवार चले जाने की वज्ह से अफ़सुर्दा था,
 अभी थोड़ा दूर ही गया था कि सू-रतुल अन्फ़ाल की पहली आयते
 मुबा-रका नाज़िल हो गई :

①.....الکامل فی التاریخ، ذکر فتح المدائن التي فيها ابوان کسرى، ج ۲، ص ۳۵۷ تا ۳۶۰ مختصراً

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ ۖ قُلِ
الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَقُوا
اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ ۖ وَ
أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ إِن كُنْتُمْ
مُؤْمِنِينَ ① (پ ۹، الانفال: ۱)

تر-ج-مए कन्जुल ईमान : ऐ
महबूब तुम से गनीमतों को पूछते हैं
तुम फरमाओ गनीमतों के मालिक
अल्लाह व रसूल हैं तो अल्लाह से
डरो और अपने आपस में मेल रखो
और अल्लाह व रसूल का हुक्म मानो
अगर ईमान रखते हो ।

शहन्शाहे मदीना, करारे क़ल्बो सीना صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم ने
मुझे बुला कर फ़रमाया : जाओ और अपनी तलवार ले लो ।¹

दूसरी आयत :

हज़रते सख्खिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ
के इस्लाम लाते ही उन की वालिदा बहुत ग़मगीन हो गई और उस ने
कसम खाई कि वोह इन से उस वक़्त तक बात करेगी न खाए पियेगी
जब तक कि वोह दीने इस्लाम को छोड़ न दें और बड़े मान से कहने
लगी : “तुम्हारा तो येह कहना है कि तुम्हारे रब ने तुम्हें वालिदैन् की
इताअत व फ़रमां बरदारी का हुक्म दिया है लिहाज़ा मैं तेरी मां हूं और
तुझे दीने इस्लाम छोड़ने का हुक्म देती हूं ।” वोह तीन दिन तक इसी
हाल में रही न खाया न पिया यहां तक कि बेहोश हो गई । कुछ होश
आया तो वोह हज़रते सख्खिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास
رَضِيَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ को बद-दुआ देने लगी, तब कुरआने मजीद की येह

①.....عمدة القاری، کتاب تفسیر القرآن، باب سورة الانفال، الحديث ۲۶۲۵، ج ۱۲، ص ۲۲۸

آایتے موبا-رکا ناژیل ہڈی :

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا
وَأِنْ جَاهِلَكَ لِشُرِكٍ فِي مَالٍ يَسْ
لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطْعَمَهُمَا ط

(پ ۲۰، العنکبوت: ۸)

تر-ج-مآ کـزـل ایمان :
آور ہم نے آادمی کو تاکیڈ
کی آپنے ماں باپ کے ساآ ہلایڈ
کی آور آگر وہہ تـزـ سے کوشیش
کریں کی تـ مـرا شریک ڈہراے جس
کا تـزـے ڈلم نہیں تو ان کا کھا
ن مان ۱

تیسری آایت :

ہجرتے سخیدونا سا 'د ببن ابوی وککاس رضی اللہ تعالیٰ عنہ

آپنا آک آا بآان کرتے ہ آشاڈ فرماتے ہیں : “آب شراب
کی ہمرٹ کا ہکم ناژیل ن ہوا آا تو میں مہاآیریں و آنسار کے
آنڈ نـ آوانـ کے پاس پہنچا آو “ہش” نامی آک باآ میں آمڈ
آے آور ان کے پاس ہنا ہوا ڈنڈ کا آوشت آور شراب ہی آہی، ان
کی دا'وت پر میں ہی ان کے ساآ شامل ہ آا، کـ ڈر با'ڈ مـری
آبان سے یہہ آلـآـ نیکلے : “مہاآیریں آنسار سے بہہتر ہیں ”
جس پر آک شـس نے ہڈی ڈا کر مـزے ڈے ماری، مـری ناک آـمی
ہ آئی، بہر ہال باآ آائی آئی ہ آئی۔ میں با'ڈ میں ڈو آہاں کے
تاآور، سـلـانے بہرو بر صـ اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم کی بارآاہ میں ہاآیر
ہوا آور یہہ سارا آا آا آـ آا جس پر پارہ 7 سـ-رتـل

[۱] صحیح مسلم، کتاب فضائل الصعابة، باب فی فضل سعد بن ابی وقاص، الحدیث: ۲۴۱۲، ص ۱۳۱۵ ملخصاً

ماڈدھ کی آیات نمبر 90 ناژیل ہڈ :

إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْبَيْسُ وَالْآثَابُ
وَالْأُزْلَامُ رَجَسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ
فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ①

(بک، المائدہ: ۹۰)

تر-ج-مے کَنْزُْل اِْمان :
شراب اور جوا اور بوت اور
پاںسے نا پاک ہی ہئں شَئْطانی کام ۔
تو ان سے بچتے رہنا کی توم
فُلاہ پاؤ ۱

چوٹی آیات :

ہجرتے سخییہ دنا سا 'د ببن ابوی وککاس رضی اللہ تعالیٰ عنہ
فرماتے ہئں : اک بار مئں ہجرتے اَبْدُْللّٰہ ببن مسؤد رضی اللہ تعالیٰ عنہ
اور دیگر چار سہا بے کرام رضی اللہ تعالیٰ عنہم بارگاہے ریسالٰت مئں
ہاژیر تھے، اسی دَوران کُفّار کی اک جماعت شہنشاہے مَدِیْنا،
کرارے کَلْبو سِیْنا صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم کی خِدمت مئں آئی، ہماری
گُربت اور ادنا لیباس دے کر وہ لوگ کھنے لگے کی ہمے ان
لوگوں کے پاس بٹتے ھوے شرم آتی ہے، اگر آپ انھے اپنی
مجالس سے نکال دے تو ہم آپ کے پاس آئیں گے ۔ شَفِیْز
مُجْنَبِیْن، اَنِیْسُْل غَرِیْبِیْن صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم نے ان کی اس
شرّت کو مَنّور نہ فرمایا ۔ اس پر یہ آیات کریما ناژیل ہڈ :

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ
بِالْعَدْوَةِ وَالْعِشْيِ يُرِيدُونَ

تر-ج-مے کَنْزُْل اِْمان : اور
دور نہ کرو انھے جو اپنے رب کو
پوچھتے ہئں سُبھ اور شام اُس کی

① صحیح مسلم، کتاب فضائل الصحابة، باب فی فضل سعد بن ابی وقاص، الحدیث: ۲۲۱۲، ص ۱۳۱۶

وَجُہَہٗ ۛ مَا عَلَیْکَ مِنْ حَسَابِہِمۡ
مِّنۡ شَیْءٍ وَّ مَا مِنْ حَسَابِکَ عَلَیْہِمۡ
مِّنۡ شَیْءٍ فَنَنْظُرُ دَہْمَ فَنَکُونُ مِنَ
الظَّالِمِیۡنَ ﴿۵۲﴾ (پ، الانعام: ۵۲)

رِجَا چاہتے توم پر ان کے ہسبب
سے کوء نہی اور ان پر تومہارے
ہسبب سے کوء نہی فیر اہے توم
دور کرو تو یہ کام انساف سے
برید ہے ۛ

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّدٍ

مرے ماں باپ توم پر کوربان :

میٹے میٹے اسلامی ہادیو ! یوں تو تمام سہابہ کیرام عَلَیْہِمُ الرِّضْوَانُ کے
جیسے ہی دو جہاں کے تاجور، سولتانے بھرو بر صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم کے
دامنے رھمت سے وابستا ہوء تو خوش بکریوں اور ساادتوں نے ان
کے آستانوں پر ڈے ڈال لیے، بلیک فکرو فاکا اور تंगदستی
ہی ان کے دربار سے فہج لےنے پھنچ جایا کرتے تھے، یہ سوبھتے رسولے
اکرم، شہنشاہے بنی آدم صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم ہی کا فہجان تھا
کی آج سارا جمانا ان کی گولامی پر ناج کرتا ہے کیوں نہ کی

دامنے مستفا سے جو لپٹا یگانا ہو گیا

جس کے ہجور ہو गए اس کا جمانا ہو گیا

تمام سہابہ کیرام رِضْوَانُ اللہِ تَعَالٰی عَلَیْہِم اَجْمَعِیْن اپنے مہبوب
آکا صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم پر اپنا تن من دن سب کوء فیدا
کرنے کے لیے ہما وکت تیار رھا کرتے تھے، سرکارے مہینا،

..... تاریخ مدینة دمشق، سعدین مالک ابی وقاص ج ۲۰ ص ۳۵۸

پشاکش مچلیسے امل مہینتول ایلیمیا (دا'وتے اسلامی)

करारे क़ल्बो सीना صلى الله تعالى عليه وآله وسلم की बारगाहे नाज़ में हाज़िरी से क़ल्ल “**فِدَاكَ اَبِيْ وَاُمِّيْ**” या'नी या रसूलल्लाह صلى الله تعالى عليه وآله وسلم ! मेरे मां बाप आप पर कुरबान हों” जैसे वालिहाना जज़्बात से इन की ज़बान हर वक़्त तर रहती थी, लेकिन कुरबान जाइये हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رضي الله تعالى عنه की किस्मत पर ! आप رضي الله تعالى عنه वोह सहाबी हैं जिन्हें खुद नबिय्ये करीम, रऊफ़रहीम صلى الله تعالى عليه وآله وسلم ने अपनी ज़बाने हक़ तरजुमान से इर्शाद फ़रमाया : “**فِدَاكَ اَبِيْ وَاُمِّيْ**” या'नी ऐ सा'द ! तुझ पर मेरे मां बाप कुरबान ।”

मोहसिने काएनात صلى الله تعالى عليه وآله وسلم ने जिस वारफ़्तगी और शफ़क़त व प्यार भरे अन्दाज़ से येह इर्शाद फ़रमाया ग़ालिबन इस तरह कभी किसी सहाबी को न फ़रमाया । चुनान्वे,

अमीरुल मुअमिनीन हज़रते सय्यिदुना अलिय्युल मुर्तज़ा كرم الله تعالى وجهه الكريم से रिवायत है कि हुज़ूर नबिय्ये पाक, साहिबे लौलाक صلى الله تعالى عليه وآله وسلم ने कभी किसी के लिये अपने मां बाप को जम्अ नहीं फ़रमाया सिवाए हज़रते सा'द बिन अबी वक्कास رضي الله تعالى عنه के । ग़ज़्वए उहुद के दिन सय्यिदुल मुबल्लिगीन, रहूमतुल्लिल अल-लमीन صلى الله تعالى عليه وآله وسلم खुद इन से इर्शाद फ़रमा रहे थे : “**اِزْمِ فِدَاكَ اَبِيْ وَاُمِّيْ**” या'नी तुम पर मेरे मां बाप कुरबान हों ! तीर मारो ।”¹

हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رضي الله تعالى عنه

[1] صحيح مسلم، كتاب فضائل الصحابة، باب في فضل سعد بن أبي وقاص، الحديث: ٢٢١١، ص ١٣/١

خود بیان کرتے ہیں کہ اھد کے دن ہجڑر نبیہیے رھمت، شفیعہ
 ٲممت رضى الله تعالى عليه وَاٰلِهٖ وَسَلَّم نے اپنے والیدنے کریمئن کو مے لیے
 جمہ فرمایا، اس ترھ کہ مشرکین مں سے جم مں شریک اک
 شمس مسلمانوں کو بہت نوسان پھنچا رھا تھا، سرکارے نامدار،
 مہینے کے تاجدار رضى الله تعالى عليه وَاٰلِهٖ وَسَلَّم نے مس سے فرمایا :
 “اِزْمِ فِدَاكَ اَبٰى وَاُمِّى” یا'نی تم پر مے ماں باپ فیدا ہوں تیر
 مارو۔” مں نے اک بیگہر پر کا تیر لے کر اس کے پھلو پر مارا
 جس سے وہ گھیر پڑا اور اس کی شرمگاہ خول गई، سرکارے والا
 تبار رضى الله تعالى عليه وَاٰلِهٖ وَسَلَّم یہ سب مولا-ہجڑا فرما رھے تھے، آپ
 رضى الله تعالى عليه وَاٰلِهٖ وَسَلَّم ایتنا مسکراے کہ مں نے آپ رضى الله تعالى عليه وَاٰلِهٖ وَسَلَّم
 کی مبارک داہوں کی جیاریت کر لی۔¹

تیر انداژی مں مھارت کا راج :

ہجرتے سہیڈیڈنا سا 'د ببن ابی وککاس رضى الله تعالى عنه
 بہت ماهر تیر انداژ تھے، مسخالیف جموں مں آپ رضى الله تعالى عنه کو
 تیر انداژی ہی کی جیمہداری سوںپی جاتی تھی، آپ رضى الله تعالى عنه
 کی تیر انداژی مں مھارت کا راج یہ تھا کہ خود سرکار
 رضى الله تعالى عليه وَاٰلِهٖ وَسَلَّم نے آپ کے لیے دوا فرمائی تھی۔ چنانچہ،
 امیرول مسامینی ہجرتے سہیڈیڈنا ابو بکر سیدی کہ
 رضى الله تعالى عنه سے ریاایت ہئ کہ سرکار رضى الله تعالى عليه وَاٰلِهٖ وَسَلَّم نے ہجرتے
 سا'د رضى الله تعالى عنه کے لیے یں دوا فرمائی : يا 'نِی اللّٰهُمَّ سَدِّدْ سَهْمَهٗ

[۱]..... صرح مسلم، کتاب فضائل الصحابہ، باب فی فضل سعد بن ابی وقاص، الحدیث: ۲۴۱۲، ص ۱۵

۱! ے االله عَزَّوَجَلَّ سا 'د کے तीर को दुरुस्ती अता फरमा ।

दरबारे मुस्त्फा के निगहबान :

उम्मुल मुअमिनीन हजरते सखि-दतुना आइशा सिद्दीका रضى الله تعالى عنها फरमाती हैं कि मदीनए मुनव्वरह आने के बा'द एक रात सरकारे मक्कए मुकर्रमा, सरदारे मदीनए मुनव्वरह صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ बेदार हो गए और इर्शाद फरमाया : काश ! मेरे सहाबा में से कोई नेक शख्स आज रात मेरी निगहबानी की सअदत हासिल करता । उम्मुल मुअमिनीन हजरते सखि-दतुना आइशा सिद्दीका رضى الله تعالى عنها फरमाती हैं कि अभी हम इसी हाल में बैठे हुए थे कि ऐसे लगा जैसे कोई आया हो और उस के पास हथियार भी हों । आप صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने इस्तिफ़सार फरमाया : कौन है ? तो आवाज़ आई : सा'द बिन अबी वक्कास । दो जहां के ताजवर, सुल्ताने बहरो बर صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآलِهِ وَسَلَّمَ ने फरमाया : इस वक़्त क्यूं आए हो ? उन्होंने ने अर्ज़ की : मेरे दिल में आप صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآलِهِ وَسَلَّمَ की तन्हाई के सबब कुफ़फ़ार से नुक्सान पहुंचने का अन्देशा पैदा हुवा तो मैं बे क़रार हो कर ब ग-रजे निगहबानी चला आया । आप صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآलِهِ وَسَلَّمَ ने उन की जां निसारी पर खुश हो कर दुआ दी और फिर आराम फरमाने लगे ।²

खुसूसी मुहाफ़िज़ सहाबए किराम :

कुफ़फ़ार चूँकि मोहसिने काएनात, फ़ख़रे मौजूदात

[१].....کنز العمال، باب فضائل الصحابة سعد بن ابی وقاص، الحديث: ۳۶۶۳، ج ۱۳، ص ۹۲

[२].....صحیح مسلم، کتاب فضائل الصحابة، باب فی فضل سعد بن ابی وقاص، الحديث: ۲۴۱۰، ص ۱۲/۱

ﷺ के जानी दुश्मन थे और हर वक्त ताक में लगे रहते थे कि अगर ज़रा भी मौक़ा मिल जाए तो ताजदार रिवालत को शहीद कर डालें, बल्कि अपने नापाक अज़ाइम की तक्मील के लिये वोह बारहा कातिलाना हम्ले भी कर चुके थे। इस लिये कुछ जां निसार सहाबए किराम رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ बारी बारी रातों को आप की मुख़लिफ़ ख़्वाब गाहों और क़ियाम गाहों का शमशीर बक़फ़ हो कर पहरा दिया करते थे। येह सिल्लसला एक अर्से तक जारी रहा और जब येह आयते मुबा-रका नाज़िल हुई :

وَاللَّهُ يُعَصِّكُ مِنَ النَّاسِ ط

(پ ۱، المائدة: ۶۷)

तर-ज-मए कन्ज़ुल ईमान : और
अल्लाह तुम्हारी निगहबानी करेगा
लोगों से।

तो आप ﷺ ने इर्शाद फ़रमाया : “अब पहरा देने की कोई ज़रूरत नहीं, अल्लाह عَزَّوَجَلَّ ने मुझ से वा'दा फ़रमा लिया है कि वोह मुझे मेरे तमाम दुश्मनों से बचाएगा।”¹

इन जां निसार पहरेदारों में चन्द खुश नसीब सहाबए किराम عَلَيْهِمُ الرِّضْوَان ख़ुसूसियत के साथ काबिले ज़िक्र हैं, उन के अस्माए गिरामी येह हैं :

- (1) अमीरुल मुअमिनीन हज़रते सय्यिदुना अबू बक्र सिद्दीक़ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ।
- (2) हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन मुआज़ अन्सारी رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ।
- (3) हज़रते सय्यिदुना मुहम्मद बिन मस्लमा رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ।
- (4) हज़रते सय्यिदुना ज़क्वान बिन अब्दे कैस رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ।

[1]..... سنن الترمذی، کتاب التفسیر، باب من سورة المائدة، الحديث: ۳۰۵۷، ج ۵، ص ۳۵، مفهوما

- (5) ہجرتے سخییڈونا जुबैर बिन अब्बाम رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ ।
- (6) ہجرتے سخییڈونا सा 'द बिन अबी वक्कास رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ ।
- (7) ہجرتے سخییڈونا अब्बाद बिन बिशर رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ ।
- (8) ہجرتے سخییڈونا अबू अय्यूब अन्सारी رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ ।
- (9) ہجرتے سخییڈونا बिलाल رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ ।
- (10) ہجرتے سخییڈونا मुगीरह बिन शुअबा رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ ।

सफेद लिबास में मलबूस दो शख्स :

मीठे मीठे इस्लामी भाइयो ! ग़ज़्वए उहुद वोह अज़ीमुशशान मा'रिका है जिस में मुसलमानों की मदद के लिये फिरिश्तों की जमाअतें आस्मान से उतरी थीं, हज़रते सخیिडुना सा 'द बिन अबी वक्कास रَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ का शुमार उन खुश नसीब सहाबए किराम عَلَيْهِمُ الرِّضْوَان में होता है जिन्हों ने उन फिरिश्तों को देखा था । चुनान्चे,

हज़रते सخیिडुना सा 'द बिन अबी वक्कास रَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ बयान करते हैं कि मैं ने उहुद के दिन اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ مِنْ اَمَّتِكَ के महबूब, दानाए गुयूब صَلِّ اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم के दाएं और बाएं दो शख्स देखे जो सफ़ेद लिबास में मलबूस थे और हुस्ने अख़लाक के पैकर, महबूबे रब्बे अक्बर صَلِّ اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم की जानिब से बहुत ही शदीद लड़ाई लड़ रहे थे मैं ने इस से पहले न कभी उन को देखा था न आयिन्दा इस के बा'द कभी देखा । या'नी वोह हज़रते ज़िब्रील व मिकाईल عَلَيْهِمَا السَّلَام थे ।¹

[1].....الرياض النضرة، الباب الثامن في مناقب سعد بن مالك، الفصل السادس، ج ٢، ص ٣٢٦

मुस्तजाबुद्दा 'वात :

हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ दुआ की क़बूलिय्यत के मुआ-मले में तमाम सहाबए किराम عَلَيْهِمُ الرِّضْوَان की हर दुआ क़बूल हो जाती थी में मुमताज़ थे, आप رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ की हर दुआ क़बूल हो जाती थी ख़्वाह वोह किसी के हक़ में होती या उस के ख़िलाफ़। इसी वजह से लोग आप رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ की बद-दुआ से ख़ौफ़ खाते और दुआ की तमन्ना रखते थे। आप रَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ को येह ए'जाज़ दो जहां के ताजवर, सुल्ताने बहरो बर صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ की बारगाह से हासिल हुवा था। चुनान्चे,

सुल्तानुल मु-तवक्किलीन, रहूमतुल्लिल आ-लमीन صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने आप रَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ के हक़ में बारगाहे खुदा वन्दी में यूं दुआ फ़रमाई : “ऐ अल्लाह ! सा 'द जब भी तुझ से दुआ करे तू उस की दुआ क़बूल फ़रमा ।”¹

दुआ की क़बूलिय्यत का नुस्खा :

मीठे मीठे इस्लामी भाइयो ! हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ मुस्तजाबुद्दा 'वात थे इन की दुआएं क़बूल हो जाती थीं, लेकिन इन की दुआओं की क़बूलिय्यत का सबब क्या था, वोह कौन सा नुस्खा था जिस के सबब इन्हें येह सआदत हासिल थी, आइये ! बारगाहे न-बवी से हासिल होने वाले इस नुस्खे को देखते हैं जिस के सबब हम भी अपनी दुआओं को क़बूलिय्यत की मन्ज़िल तक पहुंचा सकते हैं। चुनान्चे,

[1]..... سنن الترمذی، کتاب المناقب، مناقب سعد بن ابی وقاص، الحدیث: ۳۷۷۲، ج ۵، ص ۲۱۸

ہجرتے سخییڈونا जुबैर बिन मत्अम رضى الله تعالى عنه बयान करते हैं कि हजرتे सخییڈونا सा 'द बिन अबी वक्कास رضى الله تعالى عنه ने अर्ज की : या रसूलल्लाह صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم ! अल्लाह عَزَّوَجَلَّ की बारगाह में दुआ फ़रमाइये कि वोह मेरी दुआ को क़बूल फ़रमाए, आप صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰलِہٖ وَسَلَّم ने इर्शाद फ़रमाया : “ऐ सा 'द ! अल्लाह عَزَّوَجَلَّ बन्दे की दुआ को उस वक़्त तक क़बूल नहीं फ़रमाता जब तक कि उस का रिज़क़ पाक (या 'नी हलाल) न हो जाए ।” हजرتे सخییڈونا सा 'द बिन अबी वक्कास رضى الله تعالى عنه ने अर्ज की : या रसूलल्लाह صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰलِہٖ وَسَلَّم ! आप صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰलِہٖ وَسَلَّم दुआ फ़रमा दीजिये कि अल्लाह عَزَّوَجَلَّ मेरी रोज़ी को पाको साफ़ फ़रमा दे क्यूं कि आप صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰलِہٖ وَسَلَّم की दुआ के बिगैर मैं तो इस की ताक़त नहीं रखता । पस सरकारे वाला तबार, हम बे कसों के मदद गार صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰलِہٖ وَسَلَّم ने यूं दुआ फ़रमाई : “ऐ अल्लाह عَزَّوَجَلَّ ! सा 'द की रोज़ी को पाक फ़रमा दे ।”

इस के बा'द हजرتे सخیीडुना सा 'द बिन अबी वक्कास رضى الله تعالى عنه का येह आलम हो गया कि गन्दुम की एक बाली भी अपने जानवरों के खुश्क चारे में देख लेते (और शक गुज्रता कि शायद येह इन के खेत की नहीं) तो खुदाम से इर्शाद फ़रमाते : इस को वापस वहीं लौटा दो, जहां से इसे काटा है ।'

हमारी दुआएं क़बूल नहीं होतीं :

मीठे मीठे इस्लामी भाइयो ! आज हमारी अक्सरियत येही

❧..... تاریخ مدینة دمشق، سعد بن مالک ابی وقاص، ج ۲۰ ص ۳۲۰

शिकवा करती है कि “हमारी दुआएं क़बूल नहीं होती” हालां कि दुआ की क़बूलियत के अस्बाब में से सब से बड़ा और अहम सबब अपनी रोज़ी को पाक और हलाल करना है, जिस की तरफ़ हमारी क़तअन तवज्जोह नहीं है, येही वज्ह है कि आज हम तरह तरह की परेशानियों और मुसीबतों में घिरे हुए हैं, यकीनन जिस तरह अपने आप को लुक्मए हराम से महफूज़ रखना बहुत बड़ी सआदत है, इसी तरह लुक्मए हराम से महफूज़ न रहना बहुत बड़ी महरूमि और रिज़क में तंगी का सबब है। इस के इलावा एक लुक्मए हराम चालीस दिन की नमाज़ों और दुआओं की अ-दमे क़बूलियत का भी सबब है। चुनान्चे,

दो जहां के ताजवर, सुल्ताने बहुरो बर صلى الله تعالى عليه وآله وسلم का इशादि इब्रत बुन्याद है : “जिस ने हराम का एक लुक्मा खाया उस की चालीस दिन की नमाज़ें क़बूल नहीं की जाएंगी और उस की दुआ भी चालीस दिन तक ना मक्बूल होगी।”¹

تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ! اَسْتَغْفِرُ اللَّهَ

उम्र बढ़ा दी गई :

हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رضي الله تعالى عنه की दुआ और बद-दुआ दोनों की क़बूलियत के बे शुमार वाकिआत मिलते हैं। आप की दुआ की क़बूलियत का एक मशहूर वाकिआ येह भी है कि आप رضي الله تعالى عنه ने औलाद के ना बालिग़ होने की बिना पर अपने लिये दराज़िये उम्र की दुआ मांगी तो **अल्लाह** عَزَّوَجَلَّ ने श-रफ़े क़बूलियत अता फ़रमाया। चुनान्चे,

[1].....फ़रदुसुल अख़बार, अल-हिदयत: २२५३, ज, २, व ३००

ماری ہئ کئ ہجرتے سخییڈونا سا 'د ببن ابی وککاس رضى الله تعالى عنه نے اک مرتبا یوں ڈوا فرمائی : “آے مےرے مویلا عَزَّوَجَلَّ ! مےری اویلاڈ ابھی آھٹی ہئ مڈھے اس وکث تک مویت ن ڈےنا جب تک کئ وھ بالیگ ن آھ آاے ۔” آوانآے آاآ رضى الله تعالى عنه کی ڈوا یوں کببب ڈئی کئ اس ڈوا کے با'ڈ مآیڈ ببس سال تک آاآ رضى الله تعالى عنه آینڈا رھے ۔¹

گوستاآے سآابا کا ڈبرت ناک انآام :

اک شآس ہجرتے سخییڈونا سا 'د ببن ابی وککاس رضى الله تعالى عنه کے سامنے سآابآ کیرام عَلَیْهِمُ الرِّضْوَان کی شان میں گوستاآی و بے ا-ڈبی کے اآلفاآ بکنے لگا، آاآ رضى الله تعالى عنه نے اس سے آشاڈ فرمایا : “توم اپنی اس آربیس ہ-ر-کت سے باآ رآھ ورنآا میں تومآرے لئیے بڈ-ڈوا کر ڈوگا ۔” اس گوستاآ و بےباک نے کآا : “مڈھے آاآ کی بڈ-ڈوا کی کویڈ پرواآ نآی، آاآ کی بڈ-ڈوا سے مےرا کآھ بی نآی ببگڈ سکتا ۔” آھ سون کر آاآ رضى الله تعالى عنه کو آلال آا گیا اور آاآ نے اسی وکث آھ ڈوا مآگی کئ “آا اآللاآ عَزَّوَجَلَّ ! اگر اس شآس نے تےرے آآارے آبیب مآگی کئ آھ کے آآارے اسآاب کی آویہن کی ہئ آو آاآ ہی اس کو اپنے کآرھ گآب کی نیشانی ڈیآا ڈے آاکی ڈوسرے کو اس سے ڈبرت آاسیل آھ ۔” اس بڈ-ڈوا کے با'ڈ آیسے ہی وھ شآس ماسآیڈ سے باآر نیکلا اآانک اک آاگل آنٹ کآی سے ڈیڈتا

..... تاریخ مڈینة دمشق، آسرت سآیبن ابی وقاص، آ ۲۰ ص ۳۵۰

ہوا آیا اور اس کو اپنے دانتوں سے چیر فاد دیا اور اس کے رور بئ کر اس کدر زور سے دبا یا ک اس کی پسلیاں ٹوٹ فوٹ گئ اور وہ شخس فورن ہی مر گیا ۔ یہہ منزر دےخ کر لور دؤڈے دؤڈے ہجرتے سخییڈونا سا 'د ببن ابی وککاس رضى الله تعالى عنه کے پاس آے اور کھنے لگے ک آپ کی دؤآ مببول ہو گئ اور سہابے کرام رضى الله تعالى عنه کا دشمن نےستو نابود ہو گیا ۔¹

چیل کو سچا :

میٹے میٹے اسلامی ہاڈیو ! واکےڈ ائلاہ والوں کی شان میں گستاخی دؤنیا و آخیرت کی بربادی ہے، بیل خوسوس سہابے کرام رضى الله تعالى عنه کی گستاخی تو گ-جبے ایلاهی کو دا'وات دےنا ہے، جب ک ہجرتے سخییڈونا سا 'د ببن ابی وککاس رضى الله تعالى عنه تو وہ سہابی ہئ جو مستجابودا'وات تے، بلیک اےسے مستجابودا'وات ک انسانوں کے ایلوا آپ کی دؤآ جانوروں کے ہک میں ہی کبول ہو جاتی تی ۔ چنانچے،

امیرل مومنین ہجرتے سخییڈونا اسمان ببن افغان رضى الله تعالى عنه فرماتے ہئ : اک مرتبا ہجرتے سا'د ببن ابی وککاس رضى الله تعالى عنه کے ہاٹ میں گوشٹ تا، اچانک اک چیل نے زپٹا مارا اور گوشٹ اچک کر لے گئ تو آپ رضى الله تعالى عنه کی جباں پر بے ساخا اس کے لیے بد-دؤآ کے کلیمات جاری ہو آے جس کا

[1] دلائل النبوة للبيهقي، باب ماجاء في دعاء رسول الله صلى الله عليه وسلم لسعد بن أبي وقاص -- الخ،

ج ۶، ص ۱۹۰ تاريخ مدينة دمشق، سعد بن مالك، أبي وقاص، ج ۲، ص ۳۲۶ ملقطاً

असर येह हुवा कि उस गोश्त में मौजूद हड्डी उस के गले में फंस गई जिस के सबब वोह ज़मीन पर गिर कर मर गई।¹

गीबत के ख़िलाफ़ जंग :

हज़रते सय्यिदुना अबू अब्दुरहीम رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ फ़रमाते हैं कि एक बार हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ अपने साथियों के साथ कहीं बैठे हुए गुफ़्त-गू फ़रमा रहे थे कि उन्होंने ने अमीरुल मुअमिनीन हज़रते सय्यिदुना अलिय्युल मुर्तज़ा كَرَّمَ اللَّهُ تَعَالَى وَجْهَهُ الْكَرِيم का तज़िकरा शुरूअ कर के उन की गीबत शुरूअ कर दी। आप رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ने गीबत का बायकाट करते हुए उन्हें सख़्ती से रोका और इर्शाद फ़रमाया : “अल्लाह عَزَّ وَجَلَّ के प्यारे हबीब صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ के सहाबए किराम عَلَيْهِمُ الرِّضْوَان को बुरा भला मत कहो क्यूं कि सरकारे दो जहां صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ की मइय्यत में रहते हुए भी अगर्चे हम से कुछ लगिज़शें हुई लेकिन कुरआने पाक की इस आयते मुबा-रका ने सब के लिये बराअते अम्मा का ए'लान कर दिया है :

لَوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَنَسَكْتُمْ
فِيهَا آخِذْتُمْ عَذَابَ عَظِيمٍ ۝۱

(प १०, الانفال: २८)

तर-ज-मए कन्ज़ुल ईमान : अगर अल्लाह पहले एक बात लिख न चुका होता तो ऐ मुसल्मानों तुम ने जो काफ़िरों से बदले का माल ले लिया इस में तुम पर बड़ा अज़ाब आता।

.....المجالسة وجواهر العلم، الجزء الثالث، الحديث: १५०، ج १، ص १८०

उम्मत की खैर ख्वाही :

मरवी है कि हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ जब नमाज़ के लिये बाहर तशरीफ़ लाते तो कामिल रुकूअ व सुजूद के साथ मुख़्तसर नमाज़ अदा फ़रमाते लेकिन जब घर में नमाज़ अदा फ़रमाते तो तवील नमाज़ पढ़ते । किसी ने वज्ह पूछी तो इर्शाद फ़रमाया : “हम क़ौम के इमाम व रहनुमा हैं जिन की इक्तिदा की जाती है ।”¹

मा'लूम हुवा कि इमाम को चाहिये कि जमाअत की रिआयत करे और क़दरे मस्नून से ज़ियादा तवील क़िराअत न करे कि येह मक्रूह है ।²

सांप ने आप की इत्ताअत की :

हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ ने बनी उज़रा की एक औरत से निकाह फ़रमाया : एक मर्तबा आप رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ अपने दोस्तों के साथ तशरीफ़ फ़रमा थे कि आप रَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ की जौजा ने क़ासिद भेज कर घर बुलाया । कुछ ताख़ीर हो गई तो क़ासिद दोबारा पैग़ाम ले कर आ गया । चुनान्चे आप रَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ फ़ौरन घर तशरीफ़ ले गए और घर बुलाने की वज्ह पूछी, तो जौजा ने बजाए जवाब देने के बिस्तर पर कुंडली मारे अज़्दहे की जानिब इशारा करते हुए अर्ज़ की : “क्या आप इसे देख रहे हैं ?” येह आप के निकाह में आने से पहले का मेरे पीछे पड़ा हुवा है मगर आप

[1].....تاريخ مدينة دمشق، سعد بن مالك أبي وقاص، ج ٢٠، ص ٣٦١

[2].....الفتاوى الهندية، كتاب الصلاة، الباب الخامس في الإمامة، الفصل الثالث، ج ١، ص ٨٤

के घर और जौजियत में आने के बा'द आज पहली मर्तबा येह यहां आया है। “हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ ने अज़्दहे से मुखातिब हो कर फ़रमाया : “ क्या तू सुनता नहीं ? येह मेरी जौजा है, मैं ने हक्के महर के इवज़ इस से निकाह किया है और अब येह फ़क़त मेरे लिये हलाल है तेरे लिये इस का बाल बराबर हिस्सा भी जाइज़ नहीं। लिहाज़ा यहां से चला जा, दोबारा पलट कर कभी न आना।” येह सुनना था कि सांप वहां से भाग कर दरवाज़े से बाहर निकल गया। हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास रَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ ने एक शख्स को उस का पीछा करने का हुक्म दिया ताकि पता चले कि वोह कहां जाता है ? वोह मस्जिदे न-बवी शरीफ़ के दरवाज़े से दाख़िल हो कर दरमियान में पहुंचा और जस्त लगा कर मस्जिद की छत में गाइब हो गया, इस के बा'द दोबारा कभी पलट कर नहीं आया।¹

शहादत की बिशारत :

हज़रते सय्यिदुना अबू हुरैरा रَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ से रिवायत है कि शहन्शाहे मदीना, करारे कल्बो सीना صَلَّی اللهُ تَعَالَى عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم ज-बले हिरा पर तशरीफ़ ले गए तो अचानक वोह लरज़ने लगा। महबूबे रब्बे दावर, शफीए रोज़े महशर صَلَّی اللهُ تَعَالَى عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم ने इर्शाद फ़रमाया : “ऐ हिरा ! ठहर जा कि इस वक़्त तुझ पर नबी, सिद्दीक़ और शहीद खड़े हैं। जब सरकार صَلَّی اللهُ تَعَالَى عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم ने येह इर्शाद फ़रमाया उस वक़्त

1..... دلائل النبوة للبيهقي، باب ماجاء في حرز الربيع بنت شعوذ ابن عفراء، ج ٤، ص ١١

आप के साथ हज़रते सय्यिदुना अबू बक्र सिद्दीक़, हज़रते सय्यिदुना उमर फ़ारूक़, हज़रते सय्यिदुना उस्माने ग़नी, हज़रते सय्यिदुना तल्हा, हज़रते सय्यिदुना जुबैर और हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ أَجْمَعِينَ थे।¹

अमीरुल मुअमिनीन हज़रते सय्यिदुना उमर फ़ारूक़ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ को अबू लू लू फ़ीरोज़ मजूसी ने ख़न्जर मार कर ज़ख़मी किया और इसी से आप की शहादत हुई, अमीरुल मुअमिनीन हज़रते सय्यिदुना उस्माने ग़नी رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ को ख़ारिजियों ने शहीद किया, हज़रते सय्यिदुना तल्हा व जुबैर رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا दोनों जंगे जमल में शहीद हुए। अलबत्ता हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ शर-ई शहीद न हुए बल्कि इन की वफ़ात अपने घर में हुई चूँकि आप की वफ़ात किसी ऐसे मरज़ से हुई जिस में मौत शहादत होती है इस लिये आप को शहीद फ़रमाया गया।"²

सलत्नत व इल्मे ग़ैबे मुस्तफ़ा :

मीठे मीठे इस्लामी भाइयो ! इस रिवायत में जहां हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास व दीगर सहाबए किराम عَلَيْهِمُ الرِّضْوَان के लिये शहादत की बिशारत है वहीं सलत्नते मुस्तफ़ा صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ की वुस्अत भी ख़ूब उजागर हो रही है कि जानदार तो जानदार बे जान अश्या भी आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ के ताबेए फ़रमान हैं जभी तो आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने लरज़ने वाले

[1] صحيح مسلم، كتاب فضائل صحابه، باب من فضائل طلحة والزبير، الحديث: 4/24، ص 1318

[2] मिराआतुल मनाजीह, जि. 8, स. 435 ता 436

पहाड़ को साकिन होने का हुक्म फ़रमाया तो वोह साकिन हो गया ।

नीज़ इल्मे ग़ैबे मुस्तफ़ा صَلَّی اللّٰهُ تَعَالَى عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم की बहारें भी फूल बिखेर रही हैं कि आप صَلَّی اللّٰهُ تَعَالَى عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم ने फ़क़त हुज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ ही नहीं बल्कि हि़रा पहाड़ पर मौजूद दीगर चारों सहाबए किराम عَلَيْهِمُ الرِّضْوَان के इन्तिक़ाल से क़ब्ल उन की शहादत को बयान फ़रमा दिया ।

एक वस्वसा और उस का जवाब :

मीठे मीठे इस्लामी भाइयो ! हो सकता है कि शैतान किसी के दिल में येह वस्वसा डाले कि ग़ैब का इल्म तो सिर्फ़ अल्लाह عَزَّوَجَلَّ को है, अम्बियाए किराम या औलियाए इज़ाम के लिय इल्मे ग़ैब का सुबूत कैसे हो सकता है ? चुनान्चे,

शैख़े तरीक़त, अमीरे अहले सुन्नत, बानिये दा'वते इस्लामी हुज़रते अल्लामा मौलाना अबू बिलाल मुहम्मद इल्यास अत्तार कादिरी र-जवी ज़ियाई دَامَتْ بَرَکَاتُهُمُ الْعَالِیَہ अपने रिसाले “ख़ौफ़नाक जादूगर” सफ़हा नम्बर 11 पर इस वस्वसे का जवाब देते हुए इर्शाद फ़रमाते हैं : “इस में कोई शक नहीं कि अल्लाह عَزَّوَجَلَّ हर गाइब व हाज़िर को जानने वाला है, उस का इल्मे ग़ैब ज़ाती है और हमेशा हमेशा से है, जब कि अम्बियाए किराम عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام और औलियाए इज़ाम رَحِمَهُمُ اللّٰهُ السَّلَام का इल्मे ग़ैब अताई है और हमेशा हमेशा से भी नहीं । उन्हें जब से अल्लाह عَزَّوَجَلَّ ने बताया तब से है और जितना बताया उतना ही है, उस के बताए बिग़ैर एक ज़र्रे का भी नहीं ।” चुनान्चे,

इल्मे गैब पर तीन आयात :

अल्लाह عَزَّوَجَلَّ इर्शाद फरमाता है :

(1)..... وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِعَكُمْ

عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي

مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ

(प २, अल عمران: १८९)

(2)..... عَلِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى

غَيْبِهِ أَحَدًا ۖ إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ

مِنْ رُسُلِهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ

(3)..... وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ

بِضَنِينَ ۚ (प ३०, अल त्कौर: २३)

तर-ज-मए कन्जुल ईमान : और

अल्लाह की शान येह नहीं कि ऐ आम

लोगो तुम्हें गैब का इल्म दे दे हां

अल्लाह चुन लेता है अपने रसूलों से

जिसे चाहे ।

तर-ज-मए कन्जुल ईमान : गैब

का जानने वाला तो अपने गैब पर

किसी को मुसल्लत नहीं करता सिवाए

अपने पसन्दीदा रसूलों के ।

तर-ज-मए कन्जुल ईमान : और

येह नबी गैब बताने में बखील नहीं ।

इल्मे गैब पर तीन अह्दादीसे मुबा-रका :

﴿1﴾..... अमीरुल मुअमिनीन हज्रते सख्यिदुना उमर फारूक

صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ फरमाते हैं : “एक बार रसूलुल्लाह

हमारे दरमियान खड़े हुए और आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने मख्लूक

की इब्तिदा से जन्नतियों के जन्नत में जाने और जहन्नमियों के

जहन्नम में जाने तक के तमाम मुआ-मलात की खबर दे दी । पस हम

में से इसे जिस ने याद रखा सो याद रखा और जो भूल गया सो भूल

گیا ।''¹

ما'لूम ہوا کی سرکار صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم کو مخرلکاا کی پءاءش سے لے کر جننایوں کے جننات میں جانے اور آوڑخیں کے آوڑخ میں آاخیل ہونے آک کے سارے ہالاء آا ایلم ہاے ۔

﴿2﴾..... ہجرتے سयیدونا अबू جءد امڑ بین اخلاب رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ فرماآے ہاے : “اے آین آا-آمول مر-سلین، رھمآللیل آا-لمین صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم نے ہمیں نماآے فجر پڈاے، فیر آا پممبر پر آشرف فرما آوے اور بیان فرماآا آاں آک کی آوھر آوے، پممبر سے نیآے آشرف لآاے اور نماآے آوھر پڈاے، فیر پممبر پر آشرف لے آاے اور بیان فرماآا آاں آک کی اسر آوے، فیر نیآے آشرف لآاے اور نماآے اسر پڈاے، فیر پممبر پر آشرف لے آاے اور بیان فرماآا آاں آک کی سूरآ گوروب آوے آاے ۔ ايس بیان میں سرکار صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم نے آوے آوھلے آوے آوے اور آاينآا آوے آوے آامام واکاآا کی ہمیں آبر آے آے، آوے ہم میں سب سے بڈا االیم ووه ہاے آيسے ووه بیان آیاآا آاآ ہاے ।''²

ما'لूम ہوا کی ہجور سयیدوے االام صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم کو ماکان و مایکون کا ایلم ہاے آا'نی آا پ گوضآا اور آاينآا کے آامام واکاآا آانآے ہاے ۔

﴿3﴾..... ہجرتے سयیدونا سائبان رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہ سے ریاآاآ

۱..... صحیح البخاری، آاب آءء الخلق، آاآیآ: ۳۱۹۲، آ، ۲، ص ۳۷۵

۲..... صحیح مسلم، آاب آفن، آاب آبار النبى فیما یكون الی قیام الساعۃ، آاآیآ: ۲۸۹۲، ص ۱۵۲۶

ہے کی اﷲ عزوجل کے مہبب، داناہ گویب، داناہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ وسلم نے
 ایشاد فرمایا : “اﷲ عزوجل نے مہرے لیے زمین کو سمٹ دیا تو
 میں نے مشرق سے مغرب تک زمین کا تمام حصہ دیکھ لیا۔”^۱

ما'لوم ہوا کی مشرق و مغرب تک زمین کا ہر حصہ
 سرکار صلی اللہ تعالیٰ علیہ والہ وسلم کی نیاہے اقدس کے سامنے ہے۔ مزیاد
 دلائل کے لیے آ'لا ہجرت، امامہ اہلہ سنیات، موجدیہ دینو
 میلیات، پریانہ شمس ریسالات، مولانا شاہ اہمد رجا خان
 کی کتب “الدولة المکیة بالمادة الغیبیة”، “خالص الاعتقاد”،
 “إنباء المصطفی بحال سر وأخفی”، “إزاحة العیب بسیف الغیب”، “إنباء الحی”،
 “مالی العیب بعلوم الغیب” مولا-ہجرت فرمائیے۔

اور کوئی گیب کیا تم سے نیاں ہو ہلا
 جب ن خدا ہی ہوا تم پہ کرؤں دوس
 صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّدٍ

مہببہ خدا :

ہجرتے سخیی دونا سا 'د بین ابی وکراس رضی اللہ تعالیٰ عنہ
 کی شہزادی ہجرتے سخیی-دونا آیشا بینتہ سا'د رضی اللہ تعالیٰ عنہما
 ریاات کرتی ہے کی تاجدارہ ریسالات، شہنشاہہ نبووت
 رضی اللہ تعالیٰ علیہ والہ وسلم نے مسجد میں تشریف فرما ہو کر تین راتیں یہ
 دوا مانگی : “اے اﷲ عزوجل ! اس دروازے سے اپنے اس بندے کو
 داخل فرما جسے تू مہبب رکتا ہے اور وہ توجہ مہبب رکتا ہے۔”
 چنانچہ ہم نے دیکھا کی سرکار صلی اللہ تعالیٰ علیہ والہ وسلم کی دوا کے

[۱].....المرجع السابق، باب هلاک هذه الامة بعضهم ببعض، الحديث: ۲۸۸۹ ص ۱۵۳

बा'द हर बार इस दरवाजे से मेरे वालिदे माजिद या'नी हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ ही दाख़िल हुए।¹
ऐ काश ! मैं मर जाता :

हज़रते सय्यिदुना अबू उमामा رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ से रिवायत है, फ़रमाते हैं कि हम अल्लाह عَزَّوَجَلَّ के प्यारे हबीब صَلَّی اللّٰهُ تَعَالَى عَلَیْهِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم की खिदमत में हाज़िर थे। आप صَلَّی اللّٰهُ تَعَالَى عَلَیْهِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم ने हमें ऐसी नसीहत फ़रमाई कि हमारे दिल नर्म कर दिये, हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ रोने लगे और बहुत रोए और कहने लगे : “ऐ काश मैं मर जाता।” हुज़ूर नबिय्ये करीम صَلَّی اللّٰهُ تَعَالَى عَلَیْهِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم ने इर्शाद फ़रमाया : “ऐ सा'द ! क्या मेरे सामने मौत की आरजू करते हो ?” तीन बार येही इर्शाद फ़रमाया। फिर फ़रमाया : “ऐ सा'द ! अगर तुम जन्नत के लिये पैदा किये गए हो तो जिस क़दर तुम्हारी उम्र ज़ियादा होगी और तुम्हारे अमल अच्छे होंगे येह इतना ही तुम्हारे लिये बेहतर है।”²

हकीमुल उम्मत मुफ़्ती अहमद यार ख़ान नईमी عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللّٰهِ الْوَعُی हदीसे पाक की शर्ह में इर्शाद फ़रमाते हैं : “या'नी क्या मेरी ज़िन्दगी में और मेरे पास रह कर मौत मांगते हो तुम्हें इस वक़्त मेरी सोहबतें और ज़ियारतें नसीब हैं जो मौत से जाती रहेंगी, अगर्चे तुम्हें बा'दे मौत बड़े द-रजे मिलेंगे मगर वोह सारे द-रजे इस एक नज़र पर क़ुरबान जो तुम्हें अब मुयस्सर हैं। किसी फ़कीर से पूछा गया

1.....تاریخ مدینة دمشق، سعد بن مالک ابی وقاص، ج ۲۰ ص ۲۲۷

2.....تاریخ مدینة دمشق، حفص بن عمر، ج ۱۲، ص ۲۲۳

कि मोमिन की ज़िन्दगी बेहतर है या मौत ? उस ने कहा कि हुज़ूर صلى الله تعالى عليه وآله وسلم की हयात में मोमिन की हयात बेहतर थी और सरकार صلى الله تعالى عليه وآله وسلم की वफ़ात के बा'द अब मौत बेहतर है कि उस ज़माने में ज़िन्दगी में दीदार था और अब बा'दे मौत ही होगा ।

जान तो जाते ही जाएगी क्रियामत येह है

कि यहां मरने पे ठहरा है नज़ारा तेरा

या'नी अगर दोज़ख़ के लिये पैदा किये गए हो तो मौत मांगने में कोई फ़ाएदा नहीं और अगर जन्नत के लिये तुम्हारी पैदाइश हुई तो मौत मांगना तुम्हारे लिये मुज़िर, क्यूं कि लम्बी उम्र में ज़ियादा नेकियां करोगे जिस से जन्नत में तुम्हारे द-रजे बढ़ेंगे, ख़याल रहे कि हुज़ूरे अन्वर صلى الله تعالى عليه وآله وسلم का “अगर” फ़रमाना बे इल्मी की बिना पर नहीं, हुज़रते सय्यिदुना सा'द رضي الله تعالى عنه अ-श-रए मुबशशरह में से हैं जिन के क़र्इ जन्नती होने की ख़बर खुद सरकार صلى الله تعالى عليه وآله وسلم दे चुके हैं, इन का जन्नती होना ऐसा ही क़र्इ व यकीनी है जैसा अल्लाह का एक होना येह “**اِنَّ**” इल्लत बयान करने के लिये है, जैसे रब तआला फ़रमाता है :

तर-ज-मए **اَنْتُمْ اِلَّا عُلُوْن اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ** ① (प ४, अल عمران: १३९) **कन्ज़ुल ईमान** : तुम्हीं ग़ालिब आओगे अगर ईमान रखते हो ।” न सहाबा का ईमान मश्कूक न खुदा इन के ईमान से बे ख़बर मा'ना येह हैं कि चूंकि तुम जन्नत के लिये पैदा किये जा चुके हो लिहाज़ा तुम्हारी दराज़िये उम्र बेहतर है ।”¹

[1]..... मिरआतुल मनाजीह, जि. 2, स. 442 ता 443

सरकार की दुआ और शफ़क़त :

हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ फ़रमाते हैं : एक मर्तबा मैं मक्काए मुकर्रमा में सख़्त बीमार हो गया, हुस्ने अख़्लाक़ के पैकर, महबूबे रब्बे अक्बर صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ मेरी इयादत केलिये तशरीफ़ लाए, मैं ने अर्ज़ किया : “या नबिय्यल्लाह صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ! मैं तर्के में माल छोड़ रहा हूँ, मेरे पीछे मेरी सिर्फ़ एक ही बेटी है, क्या मैं दो सुलुस राहे खुदा में और एक सुलुस उस केलिये वसिय्यत कर जाऊँ ?” तो आप صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने मन्अ फ़रमा दिया । मैं ने निस्फ़ कहा तो भी इन्कार फ़रमा दिया, फिर मैं ने अर्ज़ की : तिहाई की वसिय्यत कर के दो तिहाई बेटी केलिये छोड़ दूँ ? तो इर्शाद फ़रमाया : “तिहाई की (वसिय्यत) कर दो तिहाई बहुत है, अगर तुम अपने वारिसों को मालदार छोड़ कर जाओ तो येह उन्हें ग़रीब छोड़ने से बेहतर है कि वोह लोगों के सामने हाथ फैलाते फिरें और जो कुछ तुम राहे खुदा में खर्च करो वोह स-दक़ा है, यहां तक कि जो लुक्मा तुम उठा कर बीवी के मुंह में डालो वोह भी स-दक़ा है और अन्क़रीब अल्लाह तअ़ाला तुम्हें बुलन्द कर देगा तो कितने ही लोग तुम से नफ़अ उठाएंगे ।” इस के बा'द आप صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآलِهِ وَسَلَّمَ ने अपना दस्ते मुबारक मेरी पेशानी पर रखा, फिर चेहरे और पेट पर फैरा, इस के बा'द मेरे हक़ में यूँ दुआ की : “ऐ अल्लाह عَزَّوَجَلَّ ! सा'द को शिफ़ा अता फ़रमा और इस की हिजरत को पायए तक्मील तक पहुंचा ।” हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ फ़रमाते हैं : “अब भी मैं उन हसीन और पुरकैफ़ लम्हात को याद करता हूँ तो शहन्शाहे मदीना, करारे क़ल्बो सीना صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآलِهِ وَسَلَّمَ

کے دسٹے شہفکرت کی ٹنڈک اپنے جیگر مے مہسوس کرتا ہوں۔¹

ہکیمول اومت موفتی اہمد یار خان نریمی عَلَیْہِ رَحْمَةُ اللہِ الْقَوِیٰ
 اس ہدی سے پاک کی شہرے مے ہشاد فرماتے ہں : “یہہ واکیا فہے
 مککا کے سال کا ہے۔ اس وکت آپ مککاف موزجما مے تھے،
 سخر بیمار ہو گئے تھے۔ ہجڑے انور صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم اپنی
 جا-آ کیا م سے آپ کی جا-آ کیا م پر سرف میجاز پورسی
 کے لیے تشریف لائے۔ مالوم ہوا کہ اپنے خدام کی میجاز
 پورسی بیمار پورسی کے لیے ان کے گھر جانا سونت ہے۔ ہجڑے انور
 صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم کے ہاتھ مبارک کدرتی تیر پر کدرے ٹنڈے تھے
 جن سے دوسرے کو نہایت خوش گوار ٹنڈک مہسوس ہوتی تھی چونکہ
 ہجڑے سہیڈیڈونا سا 'د رَضِی اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ کو دل کی بیماری تھی اس
 لیے ہجڑے انور صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم نے بیماری کی جگہ ہاتھ رخوا
 ۔ مالوم ہوا کہ مرچ کی جگہ ہاتھ رخوا دت کے لیے سونت
 ہے۔ “فواد” دل کو بھی کہتے ہں، دل کے پردے کو بھی اور سنے
 کو بھی جو دل کا مقام ہے۔ یہاں گالبن سنا مراء ہے۔

دل کرو ٹنڈا مراء وہہ کفے پا چاند سا

سینے پے رخوا دو چرا تم پے کروڑوں دور

مبارک ہے وہہ بیماری جس مے آسے تیمار دار اومت کے گم

رخوار صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم خود چل کر مریچ کے پاس آوے۔²

سے بالوں ہنہں رومات کی ادا لائی ہے

ہال بیگڑا ہے تو بیمار کی بن آئی ہے

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

[1]..... صحیح البخاری، کتاب المرضی، باب وضع البدل علی المرضی، الحدیث: ۵۶۹، ج ۲، ص ۸

[2]..... میر آتول مناجیہ، ج. 6، س. 40 تا 41

हर बाल के बदले नेकी :

हज़रते सय्यिदुना जुबैर अन्सारी رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ अपने वालिदे गिरामी से रिवायत करते हैं कि रहमते आलम, नूरे मुजस्सम صَلَّی اللّٰهُ تَعَالَى عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم मस्जिदे न-बवी में तशरीफ़ फ़रमा थे, एक लड़का खड़ा हुआ और अर्ज करने लगा : صَلَّی اللّٰهُ تَعَالَى عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم ! या'नी ऐ अल्लाह के रसूल ! आप पर सलाम हो, मैं एक यतीम मिस्कीन लड़का हूँ और मेरे साथ मेरी ज़ईफ़ वालिदा है, जो कुछ अल्लाह عَزَّوَجَلَّ ने आप صَلَّی اللّٰهُ تَعَالَى عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم को अता फ़रमाया है उस में से थोड़ा सा हमें भी अता फ़रमा दीजिये । अल्लाह عَزَّوَجَلَّ आप की रिज़ा चाहता है यहां तक कि आप राजी हो जाएं । हुज़ूर नबिय्ये रहमत, शफीए उम्मत صَلَّی اللّٰهُ تَعَالَى عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم ने इर्शाद फ़रमाया : “ऐ लड़के ! अपनी बात दोहराओ तुम्हारी ज़बान से तो फिरिश्ता बोल रहा है ।” उस ने अपने कलाम को दोहराया । रसूलुल्लाह صَلَّی اللّٰهُ तَعَالَى عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم ने इर्शाद फ़रमाया : “जो कुछ आले रसूल के घर में है ले आओ ।” पस एक बरतन (अनाज वगैरा का) पेश किया गया जो देखने में एक से ज़ियादा और दो लप से कम था । मोहसिने काएनात, फ़ख़्खे मौजूदात صَلَّی اللّٰهُ तَعَالَى عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم ने इर्शाद फ़रमाया : “ऐ लड़के ! येह ले जाओ इस में तुम्हारे लिये, तुम्हारी वालिदा और बहन के लिये दोपहर और रात का खाना है, मैं इस खाने में ब-र-कत की दुआ से तुम्हारी मदद करता रहूंगा ।”

वोह लड़का वहां से रुख़्सत हो कर जब मस्जिद के दरवाज़े पर पहुंचा तो उस का सामना हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ से हुआ आप ने उस के सर पर दस्ते शफ़क़त

فہرا۔ اُنہے یہہ ہاتہ ما'لوم نہ ہئی کہ اِسے کُھ اُتہ کُیا گیا ہے یا نہی؟ فیر آپ رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ ہارگاہے نہ-ہوی رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم میں ہاجر ہوا تو سرکارے نامدار، مدینے کے تاجدار رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم نے اِرشاد فرمایا: "کُیا میں نے تُمہے نہی دُکھا جب تُم اُس لڑکے سے میلی اور اُس کے سر پر ہاتھ فہرا؟" ہجرتے سخیدونا سا 'د بین ابی وککاس رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ نے اِرج کی: "کُی نہی" سرکار رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم نے اِرشاد فرمایا: "جس جس ہال پر تُمہارا ہاتھ گُجرا اُس کے ہدالے تُمہارے لیے نہکی ہے۔" ما'لوم ہوا یتیم کے سر پر ہاتھ فہرنا مستہب ہے!'

دین کے مددگار:

ہجرتے سخیدونا سا 'د بین ابی وککاس رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ وہ خوش نہیب سہابی ہئے جنہے ہارگاہے ریسالہ رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم سے "ناسیردین" یا'نی دین کے مددگار کا لکب اُتہ ہوا۔ چنانچہ،

ہجرتے سخیدونا ابو ہریرہ رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ سے ریاہت ہے کہ میٹے میٹے آکا، مککی م-دنی مستفہ رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم نے فرمایا: "اے سا'د! تُم جہاں بھی ہوگے دین کے مددگار رہوگے۔" 2' مو'تد بیہی شخیرسخت:

میٹے میٹے اِسلامی ہاڈیو! ہا'ج لوگ اےسے ہوتے ہئے کہ اُکھے اُکھلاک و اُتوار ہونے کے ہا وُجود اُن کی شخیرسخت اےسی

۱.....مکارم الاخلاق، باب فضل التكفل باسر الایتام، الحدیث: ۱۰۹، ص ۳۵۲

۲.....الریاض النضرۃ، الباب الثامن فی مناقب سعد بن مالک، ذکر ائہ ناصر الدین ج ۲، ص ۳۳۰

नहीं होती कि दीनी व दुन्यावी मुआ-मलात में उन से मुशा-वरत की जाए या इन मुआ-मलात में उन की शख़्सियत पर ए'तिमाद किया जाए, उन की बात को कौले फैसल की हैसियत हासिल हो, अगर किसी की ज़ात में ऐसा म-लका मौजूद है तो यकीनन वोह अल्लाह عَزَّوَجَلَّ की एक अज़ीम ने'मत से बहरा मन्द है, हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ भी ऐसे ही सहाबी थे कि तमाम सहाबए किराम عَلَيْهِمُ الرِّضْوَان इन की शख़्सियत पर भरपूर ए'तिमाद किया करते थे और कई मुआ-मलात में इन से मुशा-वरत भी किया करते थे। चुनान्चे,

रुक्ने शूरा :

अमीरुल मुअमिनीन हज़रते सय्यिदुना उमर फ़ारूक رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ने नए ख़लीफ़ा के इन्तिखाब के लिये हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ समेत दीगर छ सहाबए किराम عَلَيْهِمُ الرِّضْوَان पर मुश्तमिल एक “शूरा” बनाई और इर्शाद फ़रमाया : “शहन्शाहे मदीना, करारे क़ल्बो सीना صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ करारे क़ल्बो सीना अपनी वफ़ाते ज़ाहिरी तक हमेशा इन से खुश रहे, अगर येह शूरा हज़रते सा'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ को ख़लीफ़ा मुन्तख़ब कर ले तो ठीक वरना जो भी ख़लीफ़ा बने वोह अपने मा'मूलात में इन से रहनुमाई ज़रूर लेता रहे।”¹

आप के फैसले पर अमल का हुक्म :

अमीरुल मुअमिनीन हज़रते सय्यिदुना उमर फ़ारूक

[1] تاريخ مدينة دمشق، سعد بن مالك، ج ٢٠، ص ٣٥٢

رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ کے دہرے خیللافٹ میں جریر اور موسننا بین ہارلسا کے مابین ہکومتی مؤا-ملاٹ میں کوء ایخللافٹ ہو اے ٹو امیرل مؤامینی ہجرتے سخییڈونا ڈمر فاروک رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ نے ہجرتے سخییڈونا سا 'د بین ابی وککاس رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ کو ان کے مؤا-ملاٹ سولڈانے کے لیے وہاں بےا اور ساٹ ہی ان دونوں کو یہ ہکم جاری کیا کی وہ ہجرتے سا 'د بین ابی وککاس رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ کی باٹ گور سے سونے اور یہ جو فیسلا فرمائه اس پر امل کرن۔ چنانے دونوں نے اےسا ہی کیا ^۱۔

آپ کی سداکت کی گواہی :

ہجرتے سخییڈونا سا 'د بین ابی وککاس رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ سے ریاٹ ہے کی ہجور نبیے پاک، ساہیے لائلاک صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم نے مؤوں پر مسہ فرمایا ^۱۔

ہجرتے سخییڈونا ابداللہ بین ڈمر رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ نے آپ سے یہ ہدیس سون کر امیرل مؤامینی ہجرتے سخییڈونا ڈمر فاروک رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ سے پوء کی "کیا یہ باٹ بیلکول سہیہ ہے؟" ٹو آپ رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ نے ایشاڈ فرمایا : "ہاں ! اور جب سا 'د ٹمہے نبیے کریم صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم کی کوڈ ہدیس سوناے ٹو اس کی تسدیق کے لیے کسی اور سے پوءنے کی जरرت نہی ^۲۔"

ہکوکول ڈباد کے مؤا-ملے میں اہٹیاٹ :

امیرل مؤامینی ہجرتے سخییڈونا ڈمر فاروک

[۱].....تاریخ مدینة دمشق، سعدین مالک ابی وقاص، ج ۲۰، ص ۳۵۱

[۲].....صحیح البخاری، کتاب الوضوء، باب المسح علی الخفین، الحدیث: ۲۰۲، ج ۱، ص ۹۲

رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ نے ہجرتے سخییڈونا امیر بین ما'دی کرب رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ کی سے ہجرتے سخییڈونا سا 'د بین ابی وککاس رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ کی شخړسخت اور کیردار کے مو-تاللیک ان کی راع تلک کی تو انہوں نے ارج کی : "وہ تو نہایت ہی آ'لا سفاک کے ہامیل ہیں، کرج و خراج وگرا ووسول کرنے میں کبھی سختی سے کام نہ لیا بلک ہمیشا نرمی سخییار کی، ہالاں کی تہی اور ہوشیاری میں وہ چیے کی خال میں لپے اک خالیس ا-ربی ہیں اور بہادری میں تو شے کی میل ہیں، فسلا کرنے میں کبھی گ-لہی نہ کی بلک ہمیشا انساف فرمایا اور تسمی کے موآ-ملے میں کبھی کسی کا کک تلک نہیں کیا بلک ہمیشا مساوات سے کام لیا۔ نیج ہمارے کک کے موآ-ملے میں وہ چٹوں کی ترہ جیمہداری سے کام لےے ہیں۔"۱

ہدیس بیان کرنے میں ہتیا :

ہجرتے سخییڈونا سا 'د بین ابی وککاس رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ کی شخړسخت وکےہی ہسی ہی کی سہاے کرام اِنہ پر آخے بکد کے ہ'تیماد کرتے ہ، لکین اس کے با وکک آپ رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ ہتیا کا دامن کبھی نہ ککے ہ، بیل خسوس سکارے دو آلام صللہ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم سے ہدیس بیان کرنے کے موآ-ملے میں ہتہاہی ہتیا فرماتے۔ چنانہ،

اک ہی ہدیس بیان فرمائی :

ہجرتے سخییڈونا ساہ بین یجید رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ فرماتے ہیں :

.....المجالسة وجواهر العلم، الجزء الرابع عشر، الحديث: ۲۰۲۰، ج ۲، ص ۲۶۵

“मैं ने मदीनए मुनव्वरह से मक्काए मुकर्मा तक हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رضي الله تعالى عنه के साथ सफ़र किया” और हज़रते सय्यिदुना सुलैमान बिन बिलाल رضي الله تعالى عنه फ़रमाते हैं : “मैं काफी अर्से तक हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رضي الله تعالى عنه के साथ रहा लेकिन हदीस बयान करने में आप رضي الله تعالى عنه की एह्तियात का येह आलम था कि इतने अर्से में आप رضي الله تعالى عنه ने फ़क़त एक ही हदीस बयान फ़रमाई ।”¹

मस्अला पूछने पर सुकूत :

हज़रते आइशा बिन्ते सा 'द رضي الله تعالى عنها फ़रमाती हैं कि मेरे वालिदे गिरामी हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رضي الله تعالى عنه से कोई मस्अला पूछा गया तो आप رضي الله تعالى عنه ने कोई खातिर ख़्वाह जवाब न दिया बल्कि इर्शाद फ़रमाया : “मुझे इस बात का अन्देशा है कि मैं तुम्हें एक हदीस बयान करूंगा मगर तुम इज़ाफ़ा कर के उस से कई हदीसों बना लोगे ।”²

लम्हए फ़िक्रिय्या :

मीठे मीठे इस्लामी भाइयो ! वाक़ेई बहुत नाजुक मुआ-मला है, आज कल कुरआनी आयात के तराजिम और अह़ादीस बयान करने में भी बहुत बे एह्तियाती की जाती है, बिल खुसूस मोबाइल के ज़रीए ऐसे दीनी मवाद को किसी सुन्नी सहीहुल अक़ीदा आलिम या दारुल इफ़्ता अहले सुन्नत की तस्दीक़ के बिग़ैर आगे भेज दिया जाता है । याद रखिये ! कुरआने पाक की किसी आयत का ग़लत़ तरजमा

1.....تاريخ مدينة دمشق، سعد بن مالك، باب وقاص، ج ٢٠ ص ٣٦١

2.....الطبقات الكبرى لابن سعد، ذكر جمع النبي صلى الله عليه وسلم لسعد أبيه بالفداء، ج ٣ ص ١٠٦

या किसी ऐसी बात को जो हदीस न हो उसे सरकार صلى الله تعالى عليه وآله وسلم की तरफ़ मन्सूब कर के जान बूझ कर बतौर हदीस बयान करना गुनाहे कबीरा हुराम और जहन्नम में ले जाने वाला काम है। ऐसे शख्स के लिये खुद सरकार صلى الله تعالى عليه وآله وسلم ने जहन्नम की वर्इद इर्शाद फ़रमाई। चुनान्चे,

हज़रते सय्यिदुना अबू हुरैरा رضي الله تعالى عنه से मरवी है कि अल्लाह عز وجل के महबूब, दानाए गुयूब صلى الله تعالى عليه وآله وسلم ने इर्शाद फ़रमाया : “जिस ने जान बूझ कर मुझ पर झूट बांधा उसे चाहिये कि अपना ठिकाना जहन्नम में बना ले।”¹

जब हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رضي الله تعالى عنه दो जहां के ताजवर, सुल्ताने बहरो बर صلى الله تعالى عليه وآله وسلم से अहादीसे मुबा-रका सुनने के बा वुजूद इतनी एहतियात फ़रमाते थे, तो हमें भी इस मुआ-मले में बहुत एहतियात करनी चाहिये।

बेशक मैं जन्नती हूं :

हज़रते सय्यिदुना मुस्अब बिन सा'द رضي الله تعالى عنه फ़रमाते हैं कि वक्ते अख़ीर मेरे वालिदे माजिद या'नी हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رضي الله تعالى عنه का सरे अक्दस मेरी गोद में था, मेरी आंखों से बहते आंसू देख कर उन्होंने ने मुझ से पूछा : “ऐ मेरे बेटे ! तुझे किस चीज़ ने रुलाया ?” मैं ने अर्ज़ की : “आप رضي الله تعالى عنه की हालत देख कर आबदीदा हो गया था कि आप जैसा फ़ातेहे ईरान, मर्दे मैदान आज इस गोशा नशीनी व सा-दगी के अलम में बिस्तरे मार्ग पर जां बलब है, बस येही सोच कर मेरी कुव्वते बरदाश्त जवाब दे

..... صحیح البخاری، کتاب العلم، باب اثم من كذب... الخ، الحديث: १०، ج ۱، ص ۵۷

गई और आंसू बह पड़े।" तो आप رضي الله تعالى عنه ने इर्शाद फ़रमाया :
 "आंसू मत बहाओ ! क्यूं कि अल्लाह عَزَّوَجَلَّ मुझे कभी भी अज़ाब नहीं देगा और बेशक मैं जन्मती हूं और अल्लाह عَزَّوَجَلَّ यकीनन मुअमिनीन को उन नेकियों का बदला अता फ़रमाएगा जो इन्हों ने ख़ालिस उस की रिज़ा के हुसूल के लिये कीं।"¹

सुन्नतों से वालिहाना महब्बत :

मीठे मीठे इस्लामी भाइयो ! सहाबए किराम عليهم الرضوان शहन्शाहे मदीना, क़रारे क़ल्बो सीना صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ की हर हर सुन्नत को दिलो जान से अपनाते थे। आज हमारी अक्सरिख्यत सुन्नतों से कोसों दूर है और अगर बा'ज लोगों को म-दनी माहोल की ब-र-कत से सुन्नतें अपनाने का ज़ब्बा मिलता भी है तो उमूमन नफ़्स पर गिरां गुज़रने वाली सुन्नतें जैसे कम और सादा खाना, सादा लिबास पहनना वगैरा से वोह भी महरूम रह जाते हैं। ऐ काश ! हमें प्यारे आका صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ की सुन्नतों से वालिहाना महब्बत हो जाए और बस येही ज़बां पर जारी हो जाए :

शहा ऐसा ज़ब्बा पाऊं कि मैं ख़ूब सीख जाऊं
 तेरी सुन्नतें सिखाना म-दनी मदीने वाले
 तेरी सुन्नतों पे चल कर मेरी रूह जब निकल कर
 चले तू गले लगाना म-दनी मदीने वाले
 صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيبِ ! صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَى مُحَمَّدٍ

ख़ुश बख़्ती और बद बख़्ती वाली तीन तीन चीज़ें :

हज़रते सय्यिदुना अबू इस्हाक़ शैबानी رضي الله تعالى عنه रिवायत

..... الطبقات الكبرى لابن سعد، ذكر وصية سعد، ج ٣، ص ١٠٨

کرتے ہیں کہ ہجرتے سخیدونا سا 'د بین ابی وککاس رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ نے ارشاد فرمایا : "تین چیجے خوش بختی ہیں اور تین بد بختی ।"

خوش بختی والی تین چیجے یہ ہیں : (1) ایتا ایت گجارت نک بیوی (2) اسی سوارى جو نک ساتھیوں کے پاس بر وکت پھنچا دے (3) اور اسی وسی اے ھر جو جررریختاے جندگی کے کسیر وسا ایل سے اراستا ہو ।

جب کہ بد بختی والی تین چیجے یہ ہیں : (1) بد اخللاک نا فرمان بیوی (2) اسی سوارى جو ب وکتے جرررت نک ساتھیوں سے میلانے کے بچاے تھا دے اور اھر سے اے ڈ دیا چاے تو پیھے رھ چاے (3) اور اسی تگ و اے ڈا ھر جس مں جررریختاے جندگی کے کلیل وسا ایل ہوں ।¹

اخریلافاات سے کنارا کشی :

امیرل موامینی ہجرتے سخیدونا اُسمانے گنی رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ کی شہادت کے با'د جب سہا بے کرام عَلَیْہِمُ الرِّضْوَان کے ما بے با'ج اُمر مں اخریلافاات شہد اخیار کر اے تو ہجرتے سخیدونا سا 'د بین ابی وککاس رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ تمام اخریلافاات سے کنارا کشی اخیار کرتے اے ھر کے اے کونے مں گوشا نشین ہو اے اور ھر والوں سے فرما دیا کہ "مؤلے لوگوں کے ما'ملاات کے م-ت الیلک اُس وکت تک کھ ن بتانا جب تک وہ اے اے امام کی بے ایت پر مکتفیک ن ہو چاے" آپ رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ کے سہب چا دے اُمر بین سا 'د رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ آپ کے پاس ہاجر اے اور ارج

1..... موسوعۃ الامام ابن ابی الدنیا، کتاب اصلاح المال، باب العقارات، الحدیث: ۲۹۲، ج ۶، ص ۶۶

کی : “آپ یहां تشریف فرما ہیں جب کی سہا بے کرام علیہم الرضوان خلیلافت کے مؤا-ملے میں ٲخلیلافت کا شکار ہو گے ہیں۔” اور ایک ریاایت میں ہے کی آپ کے ہتیجے ہجرتے سخییڈونا ہاشیم بین ٲٹبا رضی اللہ تعالیٰ عنہ آپ کے پاس آے اور ارج کی : “وहां ایک لاکھ تلواریں خلیلافت کے مؤا-ملے میں آپ رضی اللہ تعالیٰ عنہ کے فیسلے کی مؤنتجیر ہیں اور آپ یहां تشریف فرما ہیں۔” آپ رضی اللہ تعالیٰ عنہ نے جوابن ٲرشاڈ فرمایا : “توم مؤڈھے ٲسی تلوار لا دو جس سے اگر میں مؤسلمآن کو ماروں تو ٲسے کوئی نوکسان ن پھنچاے اور اگر کافیر کو ماروں تو ٲسے کاٹ ڈالے۔”¹

الله عَزَّوَجَلَّ کا پسندیڈا بندا :

ونھی ڈینوں کی بات ہے کی ایک ڈین ہجرتے سخییڈونا سا 'د بین ابی وککاس رضی اللہ تعالیٰ عنہ اٲنے ٲٹوں کے پاس مؤجڈ تے کی ٲتے میں آپ کا بےٹا ٲمر بین سا 'د ڈر سے آتا ہوا ڈیخاڈ ڈیا تو آپ رضی اللہ تعالیٰ عنہ نے اٲنے بےٹے کو ڈےخ کر فرمایا : “میں ٲس سوار کے شر سے الله عَزَّوَجَلَّ کی پناہ چاہتا ہوں۔” (کوں کی وہ آپ کو گوشا نشینی ترق کرنے اور ٲمڑے خلیلافت میں ڈیلچسپی لےنے کے لیے ٲہارا کرتا تھ) چنانچے بےٹے نے کریب آ کر شیکوا ہرے لہجے میں ارج کی : “آپ تو ٲٹوں اور بکریوں وگیرا میں لگے رتے ہیں اور لوگوں کو سلتنات کے مؤا-ملے میں ٲگڈنے کے لیے ٲھوڈ ڈیا ہے ٲن کے پاس جاتے ہی نہیں۔” ہجرتے سخییڈونا سا 'د بین ابی وککاس رضی اللہ تعالیٰ عنہ نے ٲس کے سینی پر ہاتھ مار کر فرمایا :

1.....تاریخ مدینة دمشق، سعدین مالک ابی وقاص، ج ٲ٠، ص ٲ٨٤

“खामोश हो जाओ ! मैं ने ताजदारे रिसालत, शहन्शाहे नुबुव्वत عَزَّوَجَلَّ को येह फ़रमाते हुए सुना है कि “अल्लाह عَزَّوَجَلَّ अपने उस बन्दे से महब्बत रखता है जो मुत्तकी या'नी परहेज़ गार और रब عَزَّوَجَلَّ से डरने वाला हो, मुस्तग़नी या'नी लोगों से बे परवाह हो और अपने गिर्द लोगों की रैल पैल की ख़्वाहिश रखने वाला न हो बल्कि गोशा नशीन हो।”¹

मख़्लूक से कनारा कशी :

हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رضي الله تعالى عنه इर्शाद फ़रमाया करते : “अल्लाह عَزَّوَجَلَّ की क़सम ! मैं येह पसन्द करता हूं कि मेरे और लोगों के दरमियान लोहे का एक दरवाज़ा हो, न मुझ से कोई बात करे और न ही मैं किसी से बात करूं यहां तक कि मैं अल्लाह عَزَّوَجَلَّ से जा मिलूं।”²

अन्सार से वालिहाना महब्बत :

हज़रते सय्यिदुना आमिर बिन सा'द رضي الله تعالى عنه फ़रमाते हैं मैं ने अपने वालिदे गिरामी हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رضي الله تعالى عنه से अर्ज़ की : “अब्बाजान ! आप ने अन्सार के महल्ले में घर बनाया है, इस की कोई ख़ास वज्ह ?” तो आप رضي الله تعالى عنه ने जवाब देने के बजाए मुझ से पूछ लिया कि “क्या तुम्हारे दिल में कोई शुबा है ?” मैं ने अर्ज़ की : “नहीं, बल्कि मैं तो वैसे ही पूछ रहा था।” तो आप رضي الله تعالى عنه अन्सार के फ़ज़ाइल बयान करते हुए इर्शाद फ़रमाने लगे : “मैं ने मोहसिने काएनात, फ़ख़्रे

[1].....صحيح مسلم، كتاب الزهد والرفائق، الحديث: ٢٩٦٥، ص ١٥٨٥

[2].....موسوعة الامام ابن ابي الدنيا، كتاب العزلة والانفراد، الحديث: ٥٤، ج ٢، ص ٥١١

मौजूदात صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ को येह इर्शाद फ़रमाते सुना है कि
“अन्सार से वोही महबूबत करेगा जो मोमिन है और इन से वोही बुग़ज़
रखेगा जो मुनाफ़िक़ है।”¹

तरबिय्यते औलाद :

मीठे मीठे इस्लामी भाइयो ! हज़रते सय्यिदुना सा'द बिन
अबी वक्कास رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ के बेटे अपने वालिदे गिरामी رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ
के इल्मी व अ-मली फैज़ान से सैराब होते रहते थे और खुद हज़रते
सय्यिदुना सा'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ भी इन की
तरबिय्यत फ़रमाते रहते थे । चुनान्वे,
मांगना है तो क़नाअत मांग :

एक मर्तबा आप رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ने अपने एक बेटे को नसीहत
करते हुए इर्शाद फ़रमाया : “अगर तू किसी से कुछ मांगना चाहता है
तो अल्लाह عَزَّوَجَلَّ से क़नाअत मांग कि माल जितना भी हो क़नाअत
न होने की सूरत में वोह तुझे ग़नी नहीं कर सकता।”²

आप رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ से मरवी अहदीस

एक दिन में एक हज़ार नेकियां :

नूर के पैकर, तमाम नबियों कि सरवर صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ
ने इर्शाद फ़रमाया : “क्या ऐसा नहीं हो सकता कि तुम में से कोई एक
दिन में एक हज़ार नेकियां कमा ले ?” सहाबए किराम عَلَيْهِمُ الرِّضْوَان ने
अर्ज़ की : “या रसूलल्लाह صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ येह कैसे मुम्किन
है ?” इर्शाद फ़रमाया : “जो दिन में सो बार अल्लाह عَزَّوَجَلَّ की

1..... اسد الغابة، الرقم ٢٠٣٨ سعد بن مالك القرشي، ج ٢، ص ٣٣٦

2..... المجالسة وخواهر العلم، الجزء الثامن، الحديث: ١١٠، ج ١، ص ٢٢٤

तस्वीह करे उस के नामए आ 'माल में एक हज़ार नेकियां लिख दी जाती हैं और उस की उतनी ही ख़ताएं मिटा दि जाती हैं ।''¹

जन्नत के बाग़ों में से एक बाग़ :

اَللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم के महबूब, दानाए गुयूब صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم ने इर्शाद फ़रमाया : “मेरे मुसल्ले (या'नी नमाज़ पढ़ने की जगह) और घर के दरमियान का टुकड़ा जन्नत के बाग़ों में से एक बाग़ है ।’’²

जादू और ज़हर से महफूज़ रहने का नुस्ख़ाए कीमिया :

हज़ूर नबिय्ये पाक, साहिबे लौलाक صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم ने इर्शाद फ़रमाया : जो सुबह के वक़्त रोज़ाना सात अज़्वा खजूरें खा लिया करे तो उस दिन कोई ज़हर और जादू उसे तकलीफ़ न देगा ।³

कातिबीने वह्य :

हज़रते सय्यिदुना सा 'द बिन अबी वक्कास رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ का शुमार उन सहाबए किराम عَلَيْهِمُ الرِّضْوَان में होता है जो कुरआने करीम की नाज़िल होने वाली आयतों और दूसरी ख़ास ख़ास तहरीरों को ख़ा-तमुल मुर-सलीन, रहूमतुल्लिल अा-लमीन صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم के हुक्म के मुताबिक़ लिखा करते थे । चुनान्चे, इमाम क़स्तलानी قُدَسَ سِرُّهُ التُّوَرَانِي (मु-तवफ़्फ़ा 923 हि.) ने अल मवाहिबुल्लदुन्निय्यह में उन कातिबीन के अस्माए गिरामी ज़िक़र किये हैं जो येह हैं :

(1) हज़रते सय्यिदुना अबू बक्र सिद्दीक़ (2) हज़रते सय्यिदुना उमर

1.....المستند للإمام أحمد بن حنبل، الحديث: 1496، ج 1، ص 398

2.....المعجم الكبير، الحديث: 332، ج 1، ص 126

3.....صحيح البخاري، كتاب الاطعمة، باب العجوة، الحديث: 5235، ج 3، ص 520

فأرک (3) هجرته سخییڈونا اُسمانه گنی (4) هجرته سخییڈونا
 األلییول مورتجا (5) هجرته سخییڈونا تلها بین اُأبیدوللاھ (6)
 هجرته سخییڈونا اُأبیر بین اُأوام (7) هجرته سخییڈونا سईد بین
 آاس (8) هجرته سخییڈونا سا 'د بین اأبی وککاس (9) هجرته
 سخییڈونا آمیر بین فوهیرا (10) هجرته سخییڈونا اُأبدوللاھ بین
 ارکام (11) هجرته سخییڈونا اُأب بین کا'ب (12) هجرته سخییڈونا
 سابیت بین کئس (13) هجرته سخییڈونا هنجلا بین رबीا (14)
 هجرته سخییڈونا اأب سولفان (15) هجرته سخییڈونا اأمری مولاویا
 (16) هجرته سخییڈونا اُأد بین سابیت (17) هجرته سخییڈونا
 شرهبل بین ه-سنا (18) هجرته سخییڈونا اُلا بین هجرمی
 (19) هجرته سخییڈونا آالید بین ولید (20) هجرته سخییڈونا
 امیر بین آاس (21) هجرته سخییڈونا مولیرھ بین شو'با (22)
 هجرته سخییڈونا اُأبدوللاھ بین رواها (23) هجرته سخییڈونا
 مولی-کیب بین اأبی فاتیما (24) هجرته سخییڈونا آالید بین
 سईد بین آاس (25) هجرته سخییڈونا هولئفا بین یمان (26)
 هجرته سخییڈونا هولی-تیب

رَضَوَانُ اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِمْ اَجْمَعِیْنَ¹

آاپ رَضَوَاللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ کی اأواآ و اولاد :

آاپ رَضَوَاللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ نے مولللیف اأکااا میں کول گیاره
 نیکاھ فرماا، ان سے آاپ کی اولاد کی اا'اا 36 هئ، آین میں
 سے 18 بهه اور 18 بههیاں هئ۔ اأواآ اور ان سے पैا होने वाली
 اولاد کی افسील کول یूं هئ :

[1].....المواهب اللدنیة، الفصل السادس، ج 1، ص 232

پهشاکش مآللسه األ مآیناأل اُلمیصا (اا'بهه اُلمامی)

	अज्वाज	बेटे	बेटियां	कुल ता'दाद
1	बिन्ते शिहाब	इस्हाक़ अक्बर	उम्मे हक़म कुब्रा	2
2	बिन्ते कैस बिन मा'दी करब	उमर, मुहम्मद	हफ़सा, उम्मे कासिम, कुल्सूम	5
3	उम्मे आमिर बिन्ते अम्र	आमिर, इस्माईल, इस्हाक़ असगर	उम्मे इमरान	4
4	जुबैदा	इब्राहीम, मूसा	उम्मे हक़म सुगरा, उम्मे अम्र, हिन्द, उम्मे जुबैर, उम्मे मूसा	7
5	सलमा	अब्दुल्लाह	1
6	खौला बिन्ते अम्र	मुस्अब	1
7	उम्मे हिलाल बिन्ते रबीअ बिन मरी	अब्दुल्लाह असगर, अब्दुर्रहमान(बुजैर)	हमीदा	3
8	उम्मे हकीम बिन्ते क़रिज़	उमैर अक्बर	हम्ना	2
9	सलमा बिन्ते हफ़्स	उमैर असगर, अम्र, इमरान	उम्मे उमर, उम्मे अय्यूब, उम्मे इस्हाक़	6
10	ज़ब्बा बिन्ते आमिर	सालेह	1
11	उम्मे हुजैर	उस्मान	रम्ला	2

.....	اُمّہ	1
.....	اِشّا	1
کول تا'داد	اِوا = 11	بے = 18	بےیا = 18	36

آپ رضى الله تعالى عنه کی بے اُمّہ ناہی تھی جن کی والیدا ارب کے کدیں میں سے تھی اور ہجرت سے سبھی-دنا اِشّا رضى الله تعالى عنه کا کول میں اکسر کمر ملتا ہے (مگر ان کی والیدا کے م-تالک کسی نے کھ کمر نہیں کیا) اور انہوں نے آپ رضى الله تعالى عنه سے کئی اہادیس بھی روات کی ہیں¹

ووالے یر مالال :

آپ رضى الله تعالى عنه کا ووالے یر مالال 58 سنے ہجری کو ہجرت سے سبھی دنیا امیرے موابیا رضى الله تعالى عنه کے زمانے یرلافت میں "وادے اکیک" میں ہوا جو کی مدینے مونورہ سے تکیبن دس میل کی دُری یر واکے ا ہے، آپ رضى الله تعالى عنه کا ج-سے مبارک کنڈوں یر اٹا کر مدینے مونورہ لایا گیا۔ والیے مدینا مران بن حکم نے آپ کی نمازے جانا پڑا اور اممہاتول مامینی رضى الله تعالى عنه نے اپنے اپنے ہجروں میں آپ رضى الله تعالى عنه کی نمازے جانا ادا کی²

سب سے آخیر میں انکال :

مہاجرین سہاے کرام عَلَیْهِمُ الرِّضْوَان میں سب سے آخیر میں

۱.....صفة الصفوة، ابواسحق سعد بن ابی وقاص، ذکر اولادہ، ج ۱، الجزء الاول، ص ۱۸۷

۲.....الریاض النضرۃ، ج ۲، ص ۳۳۳

ہجرتے سخییدونا سا 'د بین ابی وککاس رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ کا
 ینتیکال ہوا ^۱ جس سال آپ رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ کا ینتیکال ہوا
 اسی سال اُممُل مُامینی ہجرتے سخیی-دتونا آیشا سیدیکا،
 ہجرتے سخیی-دتونا اُممے س-لما اور ہجرتے سخییدونا ایمامے ہسن
 مُجتبا رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ کا بھی ینتیکال ہوا ^۲

تکاف :

ہجرتے سخییدونا سا 'د بین ابی وککاس رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ
 کی سہیب جادی ہجرتے سخیی-دتونا آیشا بینتے سا 'د رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ
 فرماتی ہیں کی میرے والیدے گیرامی نے مروان کو اپنے مال کی
 جکات پانچ ہزار دیرہم بھیجی اور جب آپ رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ کا
 وصال ہوا تو تکے میں آپ نے دو لاکھ اور پچاس ہزار دیرہم
 ځوځے ^۳

اِشک سے ما 'مور وسیخیت :

ینتیکال سے کبل آپ رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ نے اِشک سے ما 'مور یہ
 وسیخیت فرمائی کی مځے اس جوبے میں کفن دیا جائے جسے پھن
 کر میں نے جځے بدر میں مشرکین سے جہاد کیا تھا، لہاجا آپ
 رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ کی وسیخیت کے متابیک آپ کو اسی جوببا شریف میں

۱.....المستدرک علی الصحیحین، کتاب معرفۃ الصحابة، ذکر مناقب ابی اسحاق سعد بن ابی

وقاص، الحدیث: ۶۱۵۶، ج ۴، ص ۲۳۱

۲.....تاریخ مدینۃ دمشق، سعد بن مالک ابی وقاص، ج ۲، ص ۳۷۱

۳.....المرجع السابق، ص ۳۶۳

کفن دیا گیا اور تا کیامات آرام فرمانے کے لیے جنتتول
بکیا میں دفن کر دیا گیا ¹

بگلی کبر خودنے کی وسیخت :

ہجرتے سخییڈونا امیر بین سا'د بین ابی وککاس
رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ سے مرئی ہے کی ہجرتے سخییڈونا سا'د ابنے ابی وککاس
رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ نے اپنے م-رے وقات میں فرمایا : "مے لیے بگلی
کبر خودنا اور مژا پر کچی یتے یھی خڈی کرنا سے رسولللاہ
صَلَّى اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم کے لیے کی गई ²

بگلی کبر کیسے کہتے ہیں ؟

مفیسرے شہیر , ہکیمول یمت مپتی اہمد یار خان
عَلِیْہِ رَحْمَةُ اللہِ عَلَیْہِ اس ہدی سے پاک کی شہ میں فرماتے ہیں کی بگلی کبر
یہ ہے کی اقلن زمین سیڈی خودی آے فیر کیلے کی جانب
مخت کے جسم کے متابک گڈا کیا آے اور یہ جو دروازا
سا بن گیا سے یتے یا پتھروں سے بند کر دیا آے یہاں پکی
یت یا لکڈی لگانا مکرہ ہے کی ان میں آگ کا اسر ہے , نبیے
کریم صَلَّى اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم کی کبرے انور میں ن و کچی یتے لگاڈ
گई کی مڈنا مںورہ کی یت بہت بڈی ہوتی ہے , ہجر
رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم کی کبرے انور زمین سے اک بالشت اچی
رخی गई ³

[1].....الریاض النضرۃ، ج ۲، ص ۳۶۳

[2].....صحیح مسلم، کتاب الجنائز، باب فی الحد و نصب البین علی البیت، الحدیث: ۹۶۶، ص ۲۸۱

[3]..... میرآتول مناجیہ، ج. 2، س. 487

اَللّٰہ کی ٲن ٲر رھمت ہو اور ٲن کے سدهے
ہماری مہفرت ہو ۔

ماہنامہ

نمبر شمار	نام کتاب	مؤلف / مصنف	مطبوعات
1	القران الکريم	کلام الہی	مکتبۃ المدینہ، کراچی
2	کنز الایمان	اعلیٰ حضرت امام احمد رضا خان متوفی ۱۳۴۰ھ	مکتبۃ المدینہ، کراچی
3	معالم التنزیل (تفسیر البغوی)	امام ابو محمد حسین بن مسعود بغوی متوفی ۵۱۶ھ	دار الکتب العلمیۃ، بیروت
4	صحیح البخاری	امام ابو عبد اللہ محمد بن اسماعیل بخاری متوفی ۲۵۶ھ	دار الکتب العلمیۃ، بیروت
5	صحیح مسلم	امام مسلم بن حجاج قشیری متوفی ۲۶۱ھ	دار ابن حزم، بیروت
6	سنن الترمذی	امام ابو عیسیٰ محمد بن عیسیٰ ترمذی متوفی ۲۷۹ھ	دار المعرفہ، بیروت
7	المستند	امام احمد بن محمد بن حنبل متوفی ۲۴۱ھ	دار الفکر، بیروت
8	المستدرک علی الصحیحین	امام ابو عبد اللہ محمد بن عبد اللہ حاکم نیشاپوری متوفی ۴۰۵ھ	دار المعرفہ، بیروت
9	المعجم الکبیر	امام ابو القاسم سلیمان بن احمد طبرانی متوفی ۳۲۰ھ	دار احیاء التراث العربی، بیروت
10	الموسوعة	حافظ ابو بکر عبد اللہ بن محمد بن عبید ابن ابی الدنیا متوفی ۲۸۱ھ	المکتبۃ العصریۃ
11	مجمع الزوائد	حافظ نور الدین علی بن ابی بکر ہیثمی متوفی ۸۰۷ھ	دار الفکر، بیروت
12	الفر دوس بمأثور الخطاب	حافظ ابو شجاع شیرویہ بن شہر دار بن شیرویہ دیلمی، متوفی ۵۰۹ھ	دار الفکر، بیروت
13	کنز العمال	علامہ علی متنی بن حسام الدین ہندی برہان پوری، متوفی ۹۷۵ھ	دار الکتب العلمیۃ، بیروت
14	المجالسة وجواهر العلم	ابوبکر احمد بن مروان الدینوری مالکی متوفی ۳۳۳ھ	دار الکتب العلمیۃ، بیروت
15	عمدة الفاری	امام بدر الدین ابو محمد محمود بن احمد عینی متوفی ۸۵۵ھ	دار الفکر، بیروت
16	فیض القدير	علامہ محمد عبد الرؤف مناوی متوفی ۱۰۳۱ھ	دار الکتب العلمیۃ، بیروت

17	مرآة المناجیح	حکیم الامت مفتی احمد یار خان نعیمی متوفی ۱۳۹۱ھ	ضیاء القرآن پبلیکیشنز
18	دلائل النبوة	امام احمد بن حسین بن علی بیہقی متوفی ۴۵۸ھ	دارالکتب العلمیہ، بیروت
19	المواہب اللدنیہ	شہاب الدین احمد بن محمد قسطلانی متوفی ۹۲۳ھ	دارالکتب العلمیہ، بیروت
20	مکارم الاخلاق	حافظ ابو بکر عبد اللہ بن محمد بن عبید ابن ابی الدنیا متوفی ۲۸۱ھ	دارالکتب العلمیہ، بیروت
21	حلیۃ الاولیاء	حافظ ابونعیم احمد بن عبد اللہ شافعی متوفی ۴۳۰ھ	دارالکتب العلمیہ، بیروت
22	الطبقات الکبریٰ	محمد بن سعد بن منیع ہاشمی بصری متوفی ۲۳۰ھ	دارالکتب العلمیہ، بیروت
23	کتاب المغازی	ابو عبد اللہ محمد بن عمر بن واقدی متوفی ۲۰۷ھ	مؤسسۃ الاملی للطبوعات، بیروت
24	الکامل فی التاریخ	ابو الحسن علی بن محمد بن الاثیر الجزری متوفی ۷۳۰ھ	دارالکتب العلمیہ، بیروت
25	وفیات الاعیان	ابو العباس شمس الدین احمد بن محمد بن ابی بکر بن خلکان متوفی ۶۸۱ھ	دارالکتب العلمیہ، بیروت
26	معرفة الصحابة	حافظ ابونعیم احمد بن عبد اللہ شافعی متوفی ۴۳۰ھ	دارالکتب العلمیہ، بیروت
27	الاصابة فی تمييز الصحابة	امام حافظ احمد بن علی بن حجر عسقلانی شافعی متوفی ۸۵۲ھ	دارالکتب العلمیہ، بیروت
28	اسد الغابة	ابو الحسن علی بن محمد بن الاثیر الجزری متوفی ۷۳۰ھ	دار احیاء التراث العربی، بیروت
29	الریاض النضرة	ابو العباس محمد بن احمد بن عبد اللہ بن محمد الطبری شافعی متوفی ۲۹۴ھ	دارالکتب العلمیہ، بیروت
30	تاریخ مدینة دمشق	الحافظ ابو القاسم علی بن حسن بن ہبة اللہ الشافعی المعروف ابن عساکر متوفی ۵۷۱ھ	دار الفکر بیروت
31	صفة الصفوة	امام جمال الدین ابی الفرج ابن جوزی متوفی ۵۹۷ھ	دارالکتب العلمیہ، بیروت
32	سبل الہدی والرشد	محمد بن یوسف صالحی شامی متوفی ۹۲۲ھ	دارالکتب العلمیہ، بیروت
33	الفتاویٰ ہندیہ	علامہ ہمام مولانا شیخ نظام حنفی متوفی ۱۱۶۱ھ و جماعۃ من علماء الہند	دار الفکر بیروت
34	فتاویٰ رضویہ	اعلیٰ حضرت امام احمد رضا خان حنفی متوفی ۱۳۴۰ھ	رضا فاؤنڈیشن، لاہور
35	بہار شریعت	مفتی محمد امجد علی اعظمی حنفی متوفی ۱۳۶۷ھ	مکتبۃ المدینہ، کراچی
36	جنتی زیور	عبد المصطفیٰ اعظمی متوفی ۱۲۰۶ھ	مکتبۃ المدینہ، کراچی
37	فیضان سنت	ابو بلال محمد الیاس عطاردی رضوی	مکتبۃ المدینہ، کراچی

फेहरिस्त

मौजूअ	स.	मौजूअ	स.
दुरूद शरीफ़ की फ़ज़ीलत	1	चार ग़यूर सहाबए किराम	24
बा कमाल फिरिश्ता	1	राहे खुदा में तकालीफ़ और उन पर	
खुश बख़्त मक्की नौ जवान	2	सब्र	25
येह खुश बख़्त मक्की नौ जवान कौन था ?	4	येह आज़्माइश क्यूं...?	26
	4	अज़ीबो ग़रीब दुआ	26
आप का तआरुफ़	5	बारगाहे रिसालत से दराज़िये उम्र की	
सरकार से अज़ीम निस्बत	6	दुआ	28
मामू कहने की वजह	7	आप ने कूफ़ा शहर आबाद किया	29
आप का हुल्यए मुबारक	8	आप के हाथों होने वाली फुतूहात	29
कब इस्लाम क़बूल फ़रमाया ?	8	बहरे जुल्मात में दौड़ा दिये घोड़े हम ने	29
आप के भाइयों का क़बूले इस्लाम	9	देव आ गए...! देव आ गए...!	30
जन्नती शख़्स की आमद	10	आप से मु-तअल्लिक़ा आयात	32
नौ उम्र मुजाहिद और ज़ब्बए जिहाद !	10	पहली आयत	32
छोटा मुजाहिद बड़ी तलवार	11	दूसरी आयत	33
ज़िन्दगी का हकीक़ी मक्सद	12	तीसरी आयत	34
सहाबए किराम का इश्के रसूल	13	चौथी आयत	35
प्यारे आका पर हज़ारों जानें कुरबान	14	मेरे मां बाप तुम पर कुरबान	36
नाम के आशिक़ या काम के ?	17	तीर अन्दाज़ी में महारत का राज़	38
“इताअत” के पांच हुरूफ़ की निस्बत		दरबारे मुस्त्फ़ा के निगहबान	39
से वालिदैन की इताअत करने या न		खुसूसी मुहाफ़िज़ सहाबए किराम	39
करने के मु-तअल्लिक़ 5 म-दनी फूल	18	सफ़ेद लिबास में मल्बूस दो शख़्स	41
जन्नती की आमद मरहूबा	20	मुस्तजाबुद्दा'वात	42
आप के रफ़ीके जन्नत	21	दुआ की क़बूलियत का नुस्खा	42
राहे खुदा में सब से पहला तीर	22	हमारी दुआएं क़बूल नहीं होतीं	43
आप की ग़ैरते ईमानी	23	उम्र बढ़ा दी गई	44

مؤؤؤ	س.	مؤؤؤ	س.
گستاخے سہابا کا ڈبرت ناک اننجام	45	بشک مئ جننتی ہوں	66
چیل کو سچا	46	سुन्तوں سے والیہانا مہبب	67
گیب کے خیلاف جंग	47	خوش بختی اور بد بختی والی	
بुरاई سے رोकنا बहुत बड़ी सआदत है	48	तीन तीन चीजें	67
म-दनी मश्वरा	48	इख़िलाफ़त से कनारा कशी	68
उम्मत की खैर ख़ाही	49	अल्लाह का पसन्दीदा बन्दा	69
सांप ने आप की इताअत की	49	मख़्लूक से कनारा कशी	70
शहादत की बिशारत	50	अन्सार से वालिहाना मہبب	70
सलूतन व इल्मे गैबे मुस्त्फ़ा	51	तरबियते औलाद	71
एक वस्वसा और उस का जवाब	52	मांगना है तो क़नाअत मांग	71
इल्मे गैब पर तीन आयात	53	आप से मरवी अहादीस	71
इल्म गैब पर तीन अहादीसे मुबा-रका	53	एक दिन में एक हज़ार नेकियां	71
महबूबे खुदा	55	जनنت के बागों में से एक बाग़	72
ऐ काश ! मैं मर जाता	56	जादू और ज़हर से महफूज़ रहने का	
सरकार की दुआ और शफ़क़त	58	नुस्ख़ए कीमिया	72
हर बाल के बदले नेकी	60	कातिबीने व्हय	72
दीन के मददगार	61	आप की अज़ाज व औलाद	73
मो'तद बिही शख़िसयत	61	विसाले पुर मलाल	75
आप के फैसले पर अमल का हुक्म	62	सब से आख़िर में इन्तिक़ाल	75
आप की सदाक़त की गवाही	63	तर्का	76
हक्कुल इबाद के मुआ-मले में एहतियात्	63	इश्क़ से मा'मूर वसियत	76
हदीस बयान करने में एहतियात्	64	बग़ली क़ब्र खोदने की वसियत	77
एक ही हदीस बयान फ़रमाई	64	बग़ली क़ब्र किसे कहते हैं ?	77
मस्अला पूछने पर सुकूत	65	मआख़िज़ो व मराजेअ	78
लम्हए फ़िक्रिया	65	फ़ेहरिस्त	80

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ اَمَّا بَعْدُ فَاَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

सुन्नत की बहारें

तब्तीगे कुरआनो सुन्नत की आलमगीर गैर सियासी तहरीक दा 'वते इस्लामी के महके महके म-दनी माहोल में ब कसरत सुन्नतें सीखी और सिखाई जाती हैं, हर जुमा'रात इशा की नमाज़ के बा'द आप के शहर में होने वाले दा'वते इस्लामी के हफ्तावार सुन्नतों भरे इज्तिमाअ में रिज़ाए इलाही के लिये अच्छी अच्छी निन्यतों के साथ सारी रात गुज़ारने की म-दनी इल्तिजा है। आशिकाने रसूल के म-दनी क़ाफिलों में ब निन्यते सवाब सुन्नतों की तरबियत के लिये सफ़र और रोज़ाना फ़िक्रे मदीना के ज़रीए म-दनी इन्ज़ामात का रिसाला पुर कर के हर म-दनी माह के इब्तिदाई दस दिन के अन्दर अन्दर अपने यहां के ज़िम्मेदार को जम्अ करवाने का मा'मूल बना लीजिये, **إِنْ شَاءَ اللّٰهُ عَزَّوَجَلَّ** इस की ब-र-कत से पाबन्दे सुन्नत बनने, गुनाहों से नफ़रत करने और ईमान की हिफ़ाज़त के लिये कुढ़ने का ज़ेहन बनेगा।

हर इस्लामी भाई अपना येह ज़ेहन बनाए कि **“मुझे अपनी और सारी दुनिया के लोगों की इस्लाह की कोशिश करनी है। إِنْ شَاءَ اللّٰهُ عَزَّوَجَلَّ”** अपनी इस्लाह की कोशिश के लिये **“म-दनी इन्ज़ामात”** पर अमल और सारी दुनिया के लोगों की इस्लाह की कोशिश के लिये **“म-दनी क़ाफिलों”** में सफ़र करना है। **إِنْ شَاءَ اللّٰهُ عَزَّوَجَلَّ**

मक-त-बतुल मदीना की शाखें

मुम्बई : 19, 20, मुहम्मद अली रोड, मांडवी पोस्ट ऑफिस के सामने, मुम्बई फ़ोन : 022-23454429

देहली : 421, मटिया महल, उर्दू बाज़ार, जामेअ मस्जिद, देहली फ़ोन : 011-23284560

नागपूर : ग़रीब नवाज़ मस्जिद के सामने, सैफ़ी नगर रोड, मोमिन पुरा, नागपूर : (M) 09373110621

अजमेर शरीफ़ : 19/216 फ़लाहे दारैन मस्जिद, नाला बाज़ार, स्टेशन रोड, दरगाह, अजमेर फ़ोन : 0145-2629385

हैदरआबाद : पानी की टंकी, मुग़ल पुरा, हैदरआबाद फ़ोन : 040-24572786

हुब्ली : A.J. मुबोल कोम्पलेक्ष, A.J. मुबोल रोड, ओल्ड हुब्ली ब्रीज के पास, हुब्ली, कर्नाटक. फ़ोन : 08363244860

मक-त-बतुल मदीना®

दा'वते इस्लामी

फ़ैज़ाने मदीना, त्री कोनिया बगीचे के पास, मिरज़ापूर, अहमदआबाद-1, गुजरात, इन्डिया
Mo.091 93271 68200 E-mail : maktabaahmedabad@gmail.com www.dawateislami.net